

Ur *Zenit* 4/1975

Charles Bettelheim

Prolog till ”Klasstriderna i Sovjetunionen”

Presentation (2010)

Charles Bettelheim (1913-2006) var en fransk marxistisk (maoistisk) ekonom som var i ropet på 1960- och 1970-talen.

Bettelheim blev kommunist (stalinist) redan på 1930-talet. Fram till början av 1960-talet, då han började omvärdera den sovjetiska utvecklingsmodellen, var han en Moskva-orienterad kommunist. Det som fick Bettelheim att tänka om, och försöka utveckla en ny teori för ”övergångssamhällena”, var den kubanska och den kinesiska revolutionen (sino-sovjetiska konflikten och särskilt kulturrevolutionen spelade stor roll som inspirationskällor).

Flera av Bettelheims artiklar och böcker från den tiden finns översatta till svenska.¹

Bettelheims viktigaste och ”slutgiltiga” arbete i ämnet är *Klasstriderna i Sovjetunionen*, vars första del publicerades 1974.² Det uttalade syftet var att utarbeta och presentera en generell teori om övergångssamhällena (och den rätta vägen till socialismen) och att illustrera idéerna med en historik över utvecklingen i Sovjet från 1917 till 1970³, ett projekt som han dock aldrig slutförde.

Den typ av maoism som Bettelheim omhuldade led bankrutt när ”maoisterna” efter Maos död (1976) förlorade ”maktstriden” i Kina och utvecklingen tog en helt annan riktning än den som Bettelheim hade trott och hoppats på. Därmed avtog också intresset för Bettelheims teorier, vilket bl a yttrade sig i att man aldrig till svenska översatte och gav ut den andra delen av *Klasstriderna i Sovjetunionen* (vilket hade planerats).

I Sverige hade Bettelheim till en början ett stort inflytande i vissa lite mer sofistikerade maoistiska kretsar, t ex kring Förbundet Kommunist och tidskriften *Zenit*⁴, men även en ledande mao-stalinist som Bo Gustafsson inspirerades av Bettelheim.

Numera är det väl knappast någon som (i och utanför Sverige) bryr sig om Bettelheims arbeten, vilket är synd eftersom de trots allt innehåller en hel del tänkvärt (liksom en hel del

---

¹ På marxistarkivet finns Bettelheims bok [Övergången till den socialistiska ekonomin](#), liksom hans inlägg i artikelsamlingarna [Planeringsdebatten på Cuba](#) och i [Socialkapitalismen](#) (där Sovjets karaktär debatteras). Se även intervjun från 1970 (publicerad i *Zenit* 1972): [Kina och Sovjet: två industrialiserings-”modeller”](#), som ger en slags bakgrund till *Klasstriderna i Sovjetunionen*.

Flera av Bettelheims böcker publicerades av Partisanförlaget (se Bettelheims text nedan).

² Det första bandet, *Les luttes de classes en URSS – Première période, 1917-1923* (Seuil/Maspero 1974) är det enda som översatts till svenska och publicerades under titeln och *Klasstriderna i Sovjetunionen* (Cavefors, 1975). Sedan kom *Les luttes de classes en URSS – Deuxième période, 1923-1930* (Seuil/Maspero 1977) och två band av *Les luttes de classes en URSS – Troisième période, 1930-1941* (Seuil/Maspero 1982). Därefter gick luften ur Bettelheim, vilket är ytterst beklagligt eftersom perioden efter 2:a världskriget, med bl a bildandet av ”folkdemokratierna” i Östeuropa, liksom utvecklingen efter Stalins död givetvis måste betraktas som mycket viktig i sammanhanget.

³ Ett nyckelbegrepp i Bettelheims teori är ”ekonomism”, dvs han menade att denna är den främsta förklaringen till att det gick snett i Sovjet. Denna syn på ”ekonomism” som ett av den kommunistiska rörelsens kardinalfel delade Bettelheim med den sk Althusserskolan, som han ibland hänfördes till.

⁴ Se t ex Feiwei Kupferbergs [Från Lenin till Brezjnevi](#) i *Zenit* 1/74 som är klart inspirerad av Bettelheims idéer.

strunt).

Nedan återges ”prologen” (förordet) från första delen av Bettelheims *Klasstriderna i Sovjetunionen*. I detta förord, som först publicerades i tidskriften *Zenit*, sammanfattar Bettelheim sin teori och redogör för hur han kom fram till densamma.

Med tanke på omfattningen av det arbete som Bettelheim påbörjade, och med de anspråk som han hade på att utarbeta en generell teori om ”övergången till socialismen”, så är det anmärkningsvärt att det inte ens under 1970-talet inspirerade till en omfattande debatt. Första delen av *Klasstriderna i Sovjetunionen* mottogs med pukor och trumpeter (av bl a svenska *Zenit*) och det skrevs ett antal positiva och kritiska recensioner, samt några debattartiklar som ifrågasatte delar av Bettelheims analyser och teori, men så mycket mer blev det inte.

På svenska publicerades, vad jag vet, bara två lite mer seriösa försök att ta upp Bettelheims kastade handske. Den ena artikeln (i *Zenit* nr 41 1975) – *Sovjetsamhällets karaktär* av amerikanen Paul M Sweezy⁵ – var i grunden positiv till Bettelheims arbete, medan den andra (i *Fjärde Internationalen* nr 2 1976) – *Bettelheim och erfarenheterna från Sovjet* av britten Ralph Miliband⁶ – var betydligt mer kritisk.

Så mycket bättre var det inte på engelska, men en intressant artikel bör här nämnas, nämligen Hillel Ticktins *The Contradictions of Soviet Society & Professor Bettelheim*⁷, som publicerades i brittiska tidskriften *Critique* (nr 6, 1976).

Martin Fahlgren 20 maj 2010

---

⁵ Finns på marxistarkivet: [Sovjetsamhällets karaktär](#)

⁶ Finns på marxistarkivet: [Bettelheim och erfarenheterna från Sovjet](#)

⁷ Finns i svensk översättning på marxistarkivet: [Sovjetsamhällets motsättningar och professor Bettelheim](#)

Utgångspunkt

Det tycks mig nödvändigt att förklara för läsaren varför och hur jag har skrivit denna bok och att tala om vilken plats den intar i förhållande till mina tidigare verk.

Enklast är utan tvekan att börja med en beskrivning av hur den kom till och av hur det som från början bara var ett begränsat projekt blev till något mer ambitiöst.

Den omedelbara utgångspunkten för detta arbete var den sovjetiska arméns invasion och ockupation av Tjeckoslovakien. De som påstår sig vara marxister kan ej nöja sig med att ”fördöma” eller ”beklaga” politiska handlingar: de måste också kunna förklara dem. I själva verket hjälper ”beklaganden” eller ”önskningar” folken bara att uthärda de olyckor som drabbar dem, men de hjälper dem inte att bestämma deras orsaker, inte heller att kämpa för att avskaffa dem eller för att förhindra att de uppstår på nytt. Däremot kan man, genom att klargöra orsakerna till sådant som verkligen skadar arbetarnas intressen, bidra till att de politiska krafterna utvecklas i en sådan riktning att det som är ”beklagligt” inte kan komma att upprepas.

Vad gäller invasionen och ockupationen av Tjeckoslovakien har jag bedömt det som desto mer nödvändigt att inte begränsa mig till ”beklaganden” som vad som saken här gällde, förutom ett folks öde, ett folk som redan fått utstå flera ockupationer, också var hur man skulle bedöma vad som idag blivit av Sovjetunionen. Det var ju ryska trupper – och deras ”allierades” – som utförde denna våldshandling.

Att jag känner mig ha en viss rättighet att ta upp Sovjetunionens problem beror på att jag studerat detta land sedan snart fyrtio år och att jag anser att allt som rör det har en global betydelse och räckvidd. Detta var min åsikt redan 1934, då jag först började lära mig ryska, liksom också 1936, när jag var i SSRU för att studera det sovjetiska planeringssystemet, 1939, när jag publicerade en bok i detta ämne, 1946, då jag gav ut ytterligare en bok om teoretiska och praktiska planeringsproblem, 1950, då jag publicerade en bok om den sovjetiska ekonomin, samt vid flera tillfällen efter detta när jag besökt landet och också publicerat ännu några böcker om planering¹ och om övergången till socialismen.²

Grundläggande för mitt intresse för Sovjetunionen sedan mitten av 1930-talet var, att det som hände i detta land sammanföll med det första försöket till socialistisk samhällsuppbyggnad. Utan att vara blind för de svårigheter och motsättningar som utmärkte denna uppbyggnad (hur skulle jag kunna vara detta efter att ha varit i Moskva 1936, samtidigt som de ”stora processerna”³ ägde rum, och då jag dagligen kunde uppleva moskvabornas förvirring och känna rädslan för att uttrycka sina åsikter hos såväl vanliga enkla människor som bland gamla kämpar inom bolsjevikpartiet och Internationalen.), ansåg jag inte desto mindre, att inte bara hade Oktoberrevolutionen påbörjat en ny epok i mänsklighetens historia – något som jag

¹ *Planification et Croissance accélérée*, (Maspero; Paris, 1964)

² Framför allt i [Övergången till den socialistiska ekonomin](#) (Partisanförlaget; Halmstad, 1970) och *Socialism och ekonomisk planering*, (Partisanförlaget; Halmstad, 1971). Dessa böcker har påverkats av de två stora sociala och politiska händelser, nämligen de kinesiska och kubanska revolutionerna, som jag kunnat följa på nära håll sedan 1958 respektive 1960. De har också påverkats av det marxistiska tänkandets förnyelse i Frankrike, som i sin tur framför allt hängde samman med den allt större utbredningen av Mao Tsetungs tankar, liksom med den brytning som Louis Althusser och hans medarbetare gjorde med en ”ekonomistisk” läsning av Marx” *Kapitalet*.

³ Det rörde sig då om den process vars huvudanklagade var Zinovjev och Kamenev. Redan i ottan stod moskvaborna i kö framför tidningskioskerna för att försäkra sig om ett exemplar med redogörelser för vad som hade hänt under sessionerna.

fortfarande anser – utan också att Sovjetunionens ekonomiska och sociala utveckling gav en slags ”modell” för hur socialismen skulle byggas upp. De svårigheter och motsättningar, som följde med denna utveckling, såg jag, trots deras allvarliga karaktär, som något som framför allt berodde på Rysslands speciella historiska bakgrund; jag såg ingen som helst anledning till att de skulle uppstå på andra ställen eller förhindra att Sovjetunionen fortsatte sitt framåt-skridande mot socialism och kommunism.

Sovjetunionens obestridliga ekonomiska framgångar, speciellt på industrins område och med utgångspunkt i femårsplanerna, Röda arméns seger över Hitlerväldet, den snabbhet med vilken ekonomin byggdes upp efter kriget, förbättringarna i det sovjetiska folkets levnadsstandard samt den hjälp som SSRU’s regering gav i Folkrepubliken Kina tycktes bekräfta de värderingar och de förutsägelser som jag nyss talat om, även om de sociala klyftor som uppstått under de första femårsplanerna inte visade någon tendens till att försvinna utan snarare till att ytterligare fördjupas.

Utvecklingen efter den Tjugonde partikongressen

Även om SUKP’s 20:e partikongress inte gav någon analys av de svårigheter och motsättningar som under åren dessförinnan lett till en urskillningslös repression i stor skala, och trots att den inskränkte sig till att ersätta en sådan analys med personliga anklagelser mot Stalin (som sågs som den ende ”ansvarige” för det förflutnas ”negativa” aspekter), tycktes denna kongress ändå bekräfta att, eftersom Sovjetunionen nu uppnått en viss utvecklingsnivå, skulle man nu slå in på en väg med ökad socialistisk demokrati och på så sätt alltmer öka möjligheterna för initiativ från arbetarklassen. Denna kongress tycktes också antyda att SUKP hade bevarat, eller snarare återerövat, den förmåga till självkritik som är nödvändig för att misstag skall kunna rättas till.⁴

Men i verkligheten blev det inget av allt detta. Det sovjetiska samhällets och historiens motsägelsefulla verklighet blev aldrig föremål för *analys*. De aspekter av verkligheten som måste fördömas och förändras, *förklarades* aldrig på så sätt att de sattes i samband med Sovjetunionens *inre motsättningar*. De framställdes i stället som ”avarter”, som uppstått genom en enda ”personlighets” verksamhet (dvs Stalins). Att SUKP accepterade en sådan skenförklaring vittnar om dess övergivande av marxismen som analysinstrument. Den har också gjort partiet oförmöget att handla på ett sätt som verkligen skulle kunna förändra de sociala förhållanden som gett upphov till det som man verbalt ”fördömde”. På så sätt uppfyllde denna skenförklaring sin egentliga roll: att befästa de förhållanden mellan klasserna som koncentrerar den ekonomiska och politiska makten i en minoritets händer. Härav följer, att de motsättningar som uppstått ur dessa klassförhållanden, i stället för att minska, ytterligare fördjupades.

En av många konsekvenser av att de sociala motsättningarna ökade var en allt starkare försämring av Sovjetunionens ekonomi. Situationen var likartad i de länder som var förenade med SSRU och där ledarna följde samma politiska linje. I stället för att direkt angripa de sociala motsättningarna, sattes olika ”ekonomiska reformer” i verket, som innebar försök att få det ekonomiska systemet att ”fungera bättre”, speciellt då genom en ökning av företagsledarnas befogenheter och genom en ökad roll för kapitalistiska former och kriterier i den ekonomiska förvaltningen.

⁴ Detta var 1956 också det kinesiska kommunistpartiets uppfattning, som uttrycktes i två artiklar med titeln ”Med anledning av proletariats diktators historiska erfarenhet”. Dessa artiklar, som publicerades i *Folkets Dagblad* den 5 april och den 29 december 1956, tillskrivs vanligen Mao Tsetung.

Tvärtemot de sovjetiska och ”broderländernas” ledares förväntningar, har dessa olika ”reformer” i grunden inte löst något av deras problem. På begränsade områden har visserligen vissa tillfälliga ”framgångar” uppnåtts, men misslyckandena överväger: ökat beroende av utländsk teknik, växande yttre skuldsättning, markerad nedgång i industrins tillväxttakt, försörjningssvårigheter, osv. Man ser nu allt fler tecken på arbetarnas missnöje med sin situation och med de konsekvenser som de ”ekonomiska reformerna” haft för dem.

Hela omvärlden känner nu till vad som hände i Polen i december 1970: arbetarna i de stora städerna vid Baltikum, i Gdansk, Gdynia, Stettin [Szczecin], Sopot, gick då i strejk mot en regeringspolitik som lett till prishöjningar och standardsänkningar för arbetarna. Repressionen mot de polska arbetarnas kamp ledde till en motattack, som innebar att arbetarna ockuperade partiets och den politiska polisens lokaler och organiserade en strejkkommitté, som satte upp en arbetarmilis. Trots säkerhetsstyrkornas allt våldsammare förföljelser, då en stor mängd arbetare dödades eller skadades, höll arbetarna ut, fortsatte strejken och tvingade de makt-havande att ändra ledargruppens sammansättning, att förhandla med arbetarna och att ge efter för vissa av deras krav.⁵

”Polenhändelserna” bildar en vändpunkt i förhållandet mellan den politiska makten och arbetarklassen i länderna i sovjetzonen. Man vet, att de fann en stark återklang i den sovjetiska arbetarklassen och också födde en stor rädsla hos de styrande i Sovjetunionen. Denna rädsla har framför allt visat sig i en omarbetning av de ekonomiska planerna 1971 och i ett allt starkare förtryck.

I själva Sovjetunionen har tendensen till ökad repression blivit allt starkare under de senaste åren, något som visar sig i att polisingripandena blir allt fler och även i den information man har om lägerbefolkningen, vars antal – enligt de beräkningar som är möjliga att utföra – uppgår till omkring två miljoner.

Sovjetunionens utrikespolitik

Mot denna bakgrund av ökade inre motsättningar kan Sovjetunionens internationella politik ses som ett allt tydligare förnekande av vad som tidigare utgjorde dess socialistiska aspekter. I stället för att som tidigare ge bistånd till Kina och Albanien, bidrar man sedan 1960 – i namn av ideologiska ”meningsskiljaktigheter” – till att medvetet söka sabotera dessa länders ekonomiska utveckling, främst då genom ett ensidigt brytande av ingångna avtal, genom avbrytande av nödvändiga leveranser till fabriker som höll på att uppföras, genom hemtagande av tekniker osv. Sovjetunionen försöker på detta sätt – dock utan att lyckas – att utnyttja ekonomiska relationer som etablerats i det förflutna för att utöva ett brutalt tryck på dessa länder och få dem att underkasta sig Sovjetunionens hegemoni.

Allmänt sett framstår SSRU’s utrikespolitik allt mer och mer som en stormaktspolitik, som försöker uppnå ett maximum av ekonomiska och politiska fördelar för det egna landet genom att dra nytta av sina nära förbindelser med andra stater. Denna politik av imperialistisk typ gör att Sovjetunionen på en och samma gång samarbetar med och står i motsättning till USA. Dessa båda stormakter kämpar var och en för sig för världsherravälde, och tvingas i samband med detta till olika kompromisser med varandra, till nackdel för andra folk. De talar om ”avspänning”, samtidigt som de är inblandade i historiens största kapprustning och samtidigt som

⁵ Man förfogar nu över detaljerade redogörelser för vad som hände i de polska hamnarna och av de diskussioner som följde på. de väpnade sammanstötningarna i december 1970 (se t.ex. *Gierek face aux grévistes de Szczecin*,) (SELIO; Paris, 1971); även i *New Left Review* nr 72 och i danska *Proletar*.

den amerikanska imperialismen de facto fortsätter sitt krig mot det vietnamesiska folket.

Genom att Sovjetunionen har ställt sig på samma plan som Förenta Staterna, dvs genom att landet försöker konkurrera med USA om den globala hegemonin, har man letts till att bygga upp en offensiv militärmakt utan tidigare motstycke, till att förse landet med gigantiska möjligheter att ingripa överallt i världen. För att förfoga över en dylik stridspotential, jämbördig med eller på vissa områden t.o.m. överlägsen USA's, anslår Sovjetunionen numera mellan 25 och 30 % av sin bruttonationalprodukt till militärutgifter (mot 7 till 8 % för Förenta Staterna). Från år till år ökar antalet divisioner som placeras i stridsberedskap vid den kinesiska gränsen, men landets viktigaste militära potential finns riktad mot Västeuropa och ökar också den kraftigt.

För att förfoga över instrument för en utrikespolitik av imperialistisk typ lägger de sovjetiska ledarna en tung börda på det sovjetiska folket och på landets möjligheter till ekonomisk utveckling. De har slutligen tvingats söka finansiellt och tekniskt bistånd från den amerikanska imperialismen, detta samtidigt som de står i konstant konflikt till densamma.

Mina studier av denna utveckling (där ockupationen av Tjeckoslovakien utgör ett delmoment) har gjort att jag också börjat undersöka Sovjetunionens förflutna, då det ju är omöjligt att tänka sig att landets nuvarande inriktning enbart skulle bero på vissa ledares "personliga ansvar". Dessa personers uppstigande till maktpositioner och de möjligheter de haft att driva igenom den politik jag nyss talat om, måste naturligtvis förklaras med hänvisning till de sociala förhållanden som idag dominerar i SSRU och som skapats tidigare och under en lång period. Därav nödvändigheten av att analysera dessa förhållanden.

Den analys, som jag här anser mig behöva utföra, stöder sig för övrigt också på mina erfarenheter från den ekonomiska och politiska omvandlingen i Kina och på Kuba.

Vad gäller Kuba är det här fråga om en mycket konkret, praktisk erfarenhet, eftersom jag ofta under åren 1960-66 deltagit i diskussioner om olika problem i samband med planeringen av den kubanska ekonomin. Mot bakgrund av denna erfarenhet började jag ifrågasätta en mängd föreställningar, som rörde vilka villkor som gäller för utarbetandet av ekonomiska planer, vilken betydelse planeringen har i den socialistiska omvandlingsprocessen och vilken effekt förekomsten av varu- och penningförhållanden får i en social formation där det statliga ägandet av produktionsmedlen spelar en dominerande roll.

För att närmare precisera de påståenden, som jag för fram i den här boken och för att ge läsaren en möjlighet att sätta dem i relation till de idéer som jag utvecklat i mina två tidigare böcker (som i mycket hög utsträckning var ett resultat av mina erfarenheter av Kubas problem), kan det vara användbart att notera begränsningarna i det ifrågasättande, som jag nyss nämnt.

Begränsningar i den tidigare analysen.

I *Övergången till den socialistiska ekonomin*, som innehåller en rad redogörelser och texter skrivna mellan 1962 och 1967, kom jag fram till att förekomsten av varu- och penningförhållanden såväl på Kuba som i Sovjetunionen måste sättas i relation till förekomsten av produktionsenheter, som de facto fungerade relativt oberoende av varandra (trots att det fanns en ekonomisk plan) och därigenom agerade som "ekonomiska subjekt".⁶

Den analys som jag då förde fram tenderade att *förklara att dessa varu-, penning- och löne-*

---

⁶ Se Bettelheim, *Övergången till den socialistiska ekonomin*.

förhållanden fanns kvar som en effekt av reella, sociala förhållanden, som fungerade oberoende av människornas vilja (och som därför skulle "försvinna" bara för att man förklarade dem för "avskaffade"). Inom ramen för denna analys framstod alltså varu- och penningförhållandena som uppenbarelsformer av djupare sociala förhållanden: de utgjorde såväl effekterna av dessa förhållanden som den objektiva nödvändigheten för deras reproduktion.

Jag ser idag den specifika form av analys, som jag lade fram mellan 1962 och 1967 som otillfredsställande. Jag har tvingats att i grunden förändra dess termer i samband med en förnyad eftertanke kring socialismens uppbyggande i Kina och då speciellt kring de lärdomar man kan dra från den kinesiska kulturrevolutionen.

Det som framför allt brister i mina texter från 1962 till 1967 är att vad som där ses som påtvingat av objektiva krav i huvudsak hänföres till produktivkrafternas utvecklingsnivå.⁷ Även om begreppet "produktivkrafternas natur" nämns i dessa texter, utvecklas aldrig dess exakta betydelse. Därigenom klargörs aldrig, att det viktigaste hindret för en enhetlig social politik (där den ekonomiska planen bara utgör ett medel) *inte finns i produktivkrafternas utvecklingsnivå. Man finner dem snarare i de dominerande sociala förhållandena, i det faktum att dessa på en och samma gång innebär en reproduktion av den kapitalistiska arbetsfördelningen och en reproduktion av de ideologiska och politiska förhållanden, som, samtidigt som de är en effekt av denna arbetsfördelning, bildar de sociala betingelserna för dennas reproduktion (genom att individer och företag fås att "göra tjänst" som "subjekt", som sätter sina privata intressen framför kollektivets. Dessa kollektiva intressen kan för övrigt inte ha annat än en tillfällig eller illusorisk karaktär, om de inte identifierar sig med politiska krav som söker skapa villkor för de antagonistiska klassintressenas försvinnande).*

Vad som alltså inte kom fram särskilt tydligt i mina texter under titeln *Övergången till den socialistiska ekonomin* var, att produktivkrafternas utveckling *aldrig av sig själv* kan få de kapitalistiska formerna för arbetsfördelning eller de andra borgerliga sociala förhållandena att försvinna. Det som inte säg rakt ut är, att bara en *klasskamp*, som utvecklas under proletariats diktatur och som leds på ett korrekt sätt – tack vare massornas vetenskapliga försök och en teoretisk analys – kan få de kapitalistiska ekonomiska förhållandena att försvinna. Detta genom att dej på en och samma gång angriper den kapitalistiska arbetsfördelningen och de ideologiska och politiska förhållanden som leder fram till ett återskapande av exploaterings- och förtryckarförhållanden.

Om jag 1962-67 inte kunde uttrycka de idéer som jag nu för fram, beror det på att jag då fortfarande var starkt påverkad av en viss "marxistisk" uppfattning, som då var den dominerande i Europa och som egentligen bara var en specialform av det som Lenin kallade för "ekonomism".⁸ Det är lärdomarna från de kinesiska kulturrevolutionen, som gjort det möjligt för mig att grundligt bryta med "ekonomismen" och härigenom också knyta an till marxismens revolutionära innehåll, ett innehåll som varit gömt och "fördolt" under de många åren av "ekonomistisk" praktik som kännetecknat den europeiska arbetarrörelsen.⁹

I min bok *Socialism och ekonomisk planering*, där jag förutskickar en analys av det sovjetiska samhället, börjar jag lämna en tidigare problematik som framför allt fick varu- och penning-

⁷ Ibid.

⁸ Problemet med "ekonomismen" tas upp längre fram.

⁹ Se Bettelheim *Kulturrevolution och industriell organisering i Kina* (Partisanförlaget; Halmstad, 1974). [för en recension av denna bok, se [Bettelheim: Kulturrevolution & industriell organisering i Kina](#). – Red]

förhållandenas försvinnande och den socialistiska planeringens framåtskridande att bero på produktivkrafternas utveckling (som dessutom ännu framställdes på ett relativt ”enkelspårigt” sätt) och inte i första hand såg dem som beroende av revolutioneringen av de sociala förhållandena. Som jag redan tidigare nämnt, är det först under de senaste åren – och delvis i samband med min bedömning av kulturrevolutionen och dess betydelse – som jag på ett mer systematiskt sätt sökt förstå vad ett förkastande av ”*produktivkraftsproblematiken*” (dvs av en uppfattning som ensidigt underordnar omvandlingen av de sociala förhållandena under produktivkrafternas utveckling) skulle innebära.

Det är mot denna bakgrund som jag sedan 1968 utarbetat ett antal artiklar som behandlar olika problem inom socialismen.¹⁰ Framför allt har jag på nytt sökt analysera Sovjetunionen för att bättre kunna frilägga statskapitalismens speciella drag och de klassförhållanden och klasspraktiker som idag dominerar i detta land.

Sovjetunionens nuvarande karaktär.

I början av 1969 sammanställde jag ett första resultat av denna analys (i en text som ej publicerats), där det framgår att det i dagens Sovjetunionen, under täckmanteln av statlig egendom, förekommer exploateringsförhållanden liknande dem i de andra kapitalistiska länderna, och som bara till *det yttre* ter sig på ett speciellt sätt. Denna yttre form är just statskapitalismen: men vi vet från Engels att denna inte är något annat än ”kapitalismen driven till sin yttersta gräns”.

Men när jag läste om och kritiskt granskade denna text från 1969, insåg jag att den saknade en skildring av den historiska bakgrunden. I själva verket kan man knappast förstå Sovjetunionens nuvarande karaktär om denna inte sätts i relation till landets förflutna. Det räcker inte med att få de idag dominerande förhållandena och handlingsmönstren att träda fram, man måste också förklara varför de lyckats bli så dominerande. Man måste alltså fråga sig, på vilket sätt, genom vilken kamp och vilka motsättningar som det land som först av alla upplevde proletariats diktatur, kunnat förvandlas till ett land med en imperialistisk politik, som inte tvekar att låta sina väpnade styrkor ingripa i andra länder för att där försvara sina stormaktsintressen.

En *analys av de omvandlingar* som ägt rum i Sovjetunionens historia är absolut minst lika viktig som en analys av dess nuvarande situation; den kan utgöra en oersättlig kunskapskälla som hjälper oss att förhindra att andra proletära revolutioner följer samma väg och leder till något, som inte är socialism utan en speciell form av kapitalism, lika förödande och lika aggressiv som dess ”klassiska” former.

Tiden kräver, att vi slutför denna uppgift, trots dess svårigheter. Hur ofullständigt det än må bli, bör ett sådant försök ändå hjälpa oss att förstå ett förflutet som också är vår nutid, att begripa hur en proletär revolution kan förvandlas till sin motsats: en borgerlig kontrarevolution.

Det sovjetiska försöket bekräftar att det svåraste inte är att störta de gamla dominerande klasserna: *det svåraste är, först och främst, att förstöra de gamla sociala förhållandena* – på vilka ett exploateringsystem liknande det man trots sig definitivt ha kastat över ända, åter kan byggas upp –, och sedan, att förhindra att dessa förhållanden skapas på nytt ur de gamla beståndsdelar, som under lång tid kommer att finnas kvar inom de nya sociala förhållandena.

---

¹⁰ Se Paul M. Sweezy – *Ch. Bettelheim Lettres sur quelques problemes actuels du socialisme* (Paris, 1972); till vissa delar återgivet i Bo Gustafsson, red. *Socialkapitalismen* (Rabén & Sjögren, Stockholm 1971).

För oss är det alltså nödvändigt att förstå orsakerna till varför det som var den första segerrika socialistiska revolutionen nu slutat i dagens sovjetiska verklighet. Utan en sådan förståelse – och trots de positiva och oersättliga lärdomar som kan fås ur den kinesiska evolutionens framgångar – är risken mycket stor för att något som, här eller annorstädes, börjar som en proletär revolution, utmynnar i något helt annat än socialism.

Den text som jag avslutade 1969 tycktes mig alltså otillräcklig. Följaktligen ansåg jag det nödvändigt att, innan jag publicerade den, komplettera den med en analys av Sovjetunionens förflutna. Jag fann snart, att denna uppgift var minst lika komplex som den föregående, framför allt genom att den spände över en betydligt längre historisk period, som är betydligt rikare på händelser och stridigheter, men också för att man, bortom Sovjetunionens speciella historia, måste söka motsättningarnas allmänna rörelse, vars framträdelseform just var denna speciella historia: framställd isolerad skulle denna annars verka ”tillfällig”, ”oförmodad” och utan möjlighet att ge oss några lärdomar från det som hänt i Sovjetunionen.

Mitt mål var att nå fram till en tillräckligt noggrann kunskap om Sovjetunionens historia för att kunna skriva *något annat än detta lands historia*: att av klasstriderna i Sovjetunionen sedan oktober-revolutionen kunna göra en analys med generell räckvidd, trots dess framställning i form av en sovjetisk samtidshistoria. Jag har därför sökt analysera de avgörande ögonblicken i det sovjetiska samhällets historia och försökt bestämma vilka sociala förhållanden som existerat och dominerat vid vart och ett av dessa ögonblick. Jag har också försökt klargöra karaktären av de sociala krafter, som bidrog till att förändra dessa förhållandens yttre former, trots att kampen mycket ofta avsåg helt andra omvandlingar. I just de som i verkligheten ägde rum. Denna del (täckande tiden 1917-1923) för fram de första resultaten av en analys som sedan skall leda fram till dagens sovjetiska verklighet, men som delvis skulle blivit obegriplig utan en tillräcklig kunskap om de betingelser under vilka denna växte fram.

Den ”förstelnade marxismens” huvudinnehåll

De analyser, som jag nyss nämnt, utgör alltså en fortsättning på det kritiska och korrigerande arbete som jag påbörjade mellan 1962 och 1967.

Detta arbete, liksom den konkreta analysen av Sovjetunionen, av dess nutid och dess förflutna, har alltså lett mig till att alltmer bryta med en ensidig och förstenad uppfattning av ”marxismen”, och att i stället söka återknyta till den historiska och dialektiska materialismens revolutionära innehåll.¹¹

En del av resultaten från detta arbete kan återfinnas i denna bok, men jag ser det ändå som nödvändigt att redan i företalet ge en viss överblick, eftersom det saken gäller är mycket mer än ett slags ”personligt projekt”, utan större intresse för läsaren.

Som jag nämnde tidigare, var den ”förenklade marxism” som jag försökte frigöra mig ifrån, inte något ”personligt”, något som gällde bara mig; den hade blivit den lära som, så småning-

¹¹ Att ”återknyta” till marxismens revolutionära innehåll är naturligtvis inte detsamma som att ”återfinna” hundra år gamla formuleringar av Marx och Engels, som skulle förutskicka de lärdomar som vi idag kan dra ur de klasstrider som därefter ägt rum. Att ”återknyta” innebär att undanröja uppfattningar med felaktigt innehåll (hur sanna dessa än tycktes vara under en viss tidsperiod), som förhindrar utvecklingen av den marxistiska teorin och dess berikande genom en konkret analys av klasstriderna och deras effekter. Som Lenin skrev om de revolutionära marxisternas attityder till den marxistiska teorin: ”Vi betraktar ingalunda Marx” teori som någonting en gång för alla avslutat och oantastligt. Vi är tvärtom övertygade om att den bara har lagt grunden till den vetenskap, som socialisterna måste vidareutveckla i alla riktningar, om de inte skall bli efter.” (Se ”Vårt program” i *V. I. Lenin i urval*, Bo Gustavsson, red. (Wahlström och Widstrand; Stockholm, 1965), s. 64).

om och med hjälp av de europeiska sektionerna av den III:e Internationalen (som alltmer brutit med leninismen) blivit den dominerande i Europa (detta från början av trettioalet, då jag först började fundera över socialismens problem). Denna ”förenklade marxism” bar för övrigt inom sig – om inte i frö så ändå som en möjlighet som den var öppen för förutsättningarna för den moderna revisionismen, dvs för en borgerlig ideologi, som, som alla sådana, bidrar till att stärka existensen av kapitalistiska sociala förhållanden inom och utanför Sovjetunionen.

Det vore förmätet att tro sig kunna analysera alla aspekter av denna ”förstelnade marxism”. Denna bok måste dock själv bryta med den för att på ett begripligt sätt kunna framställa vad som hänt i Sovjetunionen (De viktigaste av dessa aspekter kommer att framträda under läsningens gång). Det är dock nödvändigt att ta upp och diskutera vissa av denna den ”förstelnade marxismens” explicita eller implicita teser, för att läsaren på så sätt bättre ska kunna förstå de försök till korrigerande, som görs på de följande sidorna och betydelsen av de resultat som kommer att föras samman i detta verks sista del.

Tre av den ”förstelnade marxismens” grundläggande teser, som det är nödvändigt att bryta med för att återge den historiska och dialektiska materialismen dess sanna revolutionära karaktär, behandlar grundvalen för förhållandet mellan klasser, produktivkrafternas betydelse samt betingelserna för statens existens och borttynande. Jag skall här säga några få ord om dessa tre teser och om de ideologiska och politiska funktioner som de objektivt har haft.

1. Klassförhållanden och juridiska egendomsformer.

Den första tes, som man måste bryta med, är den som uppställer ett ”mekanistiskt” likhets-tecken mellan juridiska egendomsformer och klassförhållanden, speciellt under den socialistiska övergångsperioden.

Denna tes uttrycks explicit i en rapport angående förslaget till Sovjetunionens författning, som Stalin lade fram på den åttonde urtima unionskongressen den 35 november 1936.¹²

I denna rapport ger Stalin en sammanfattning av hur ägandeförhållandena i SSRU förvandlats under perioden 1924-1936. Han visar, att den juridiska privategendomen av produktions- och distributionsmedel praktiskt taget utplånats under denna tid och ersatts med två andra typer av ägande: statsegendom som dominerade inom industri, transportväsende, handel och bankväsende; kollektiv kolchos-egendom som var den förhärskande inom jordbruket, och han drog slutsatsen:

”Det finns inte längre någon kapitalistklass inom industrin. Det finns inte längre någon kulakklass inom jordbruket. Det finns inte längre några köpmän och spekulanter på varuomsättningens område. Det visar sig således att alla utsugarklasser är likviderade.”¹³

Kvar fanns, enligt denna rapport, bara arbetarklassen, bondeklassen och de intellektuella, som ”måste tjäna folket”, ty det finns inte längre några utsugarklasser.¹⁴

Denna del av rapporten avslutas följaktligen med en försäkran om att de ekonomiska och politiska klassmotsättningarna (mellan bönder arbetare och intellektuella) nu håller på att ”bortfalla” och ”utplånas”.¹⁵

¹² Se J. Stalin ”Om förslaget till Sovjetunionens författning”, i *Teori och praktik*, (Cavefors Bokförlag; Uddevalla, 1967), s. 291 ff.

¹³ Ibid. s. 295

¹⁴ Ibid. s. 297

¹⁵ Ibid. s. 297

Om man accepterar detta påstående blir det ytterst svårt att analysera de motsättningar, som trots allt fortsatte att visa sig i Sovjetunionen. Uppfattningen att proletariet skulle kunna förlora makten, till fördel för en slags bourgeoisie, blir helt omöjlig att förstå, eftersom en sådan enligt teorin, inte längre ens skulle kunna existera, såvida man inte ”återupprättade” den kapitalistiska privategendomen. Ett sådant påstående avvärjar proletariet, eftersom det söker övertyga dem om att klasskampen från och med nu är förbi.

Men verkligheten har visat oss (eller snarare påmint oss om), att det inte räcker med en omvandling av de juridiska ägandeformerna för att betingelserna för klassernas existens skall försvinna, och alltså inte heller för att undanröja betingelserna för klasskampen. Dessa betingelser finns i själva verket – som Marx och Lenin så ofta insisterat på – inskrivna, inte i de juridiska egendomsformerna, utan i *produktionsförhållandena*, dvs i den form som den sociala tillägnelseprocessen tar sig, i den plats som denna form ger produktionens agenter, dvs mer exakt, i *de relationer som uppstår mellan dessa agenter* i den samhälleliga produktionen.¹⁶

Förekomsten av en proletariets diktatur och av statliga eller kollektiva ägandeformer räcker inte för att ”avskaffa” de kapitalistiska produktionsförhållandena och för att få de antagonistiska klasserna, bourgeoisie och proletariet, att ”försvinna”. Bourgeoisien kan träda fram på nytt sätt, i andra yttre former, och då speciellt i former av en statsbourgeoisie.

Proletariets diktators historiska roll är inte bara att omvandla ägandeförhållandena utan snarare en mycket längre och komplexare uppgift – att *omvandla den sociala tillägnelseprocessen*, att *bryta ner de gamla produktionsförhållandena och ur dem skapa nya*, och på så sätt säkra övergången från det kapitalistiska produktionssättet till det kommunistiska. Denna process sammanfaller med den socialistiska övergången och är den enda som förmår avskaffa de borgerliga sociala förhållandena och bourgeoisieens existens som klass. Det, som jag nyss sagt, är ingenting ”nytt”, utan bokstavligt talat en ”återgång” till Marx och Lenin.

Till Marx, för vilken proletariets diktatur var den nödvändiga övergångsformen för att kunna nå ett avskaffande av klasskillnader i allmänhet.¹⁷

Till Lenin, som ofta påminde om att ”klasserna är kvar och kommer att *förlbli kvar* under den proletära diktaturens epok”, med tillägget att ”*varje klass undergått en förändring*” så att ”*deras inbördes förhållanden ändrats och klasskampen fortsätter under andra former*.”¹⁸

Det är för att den socialistiska revolutionens uppgifter *inte är begränsade* till en omvandling av de juridiska ägandeformerna utan *framför allt* innebär en omvandling av alla de sociala förhållandena, däribland produktionsförhållandena, som Lenin så ofta framhåller vikten av att inse, att det är relativt ”lätt att *börja* den socialistiska revolutionen”, men synnerligen svårt

---

¹⁶ ”Klasser kallas stora grupper av människor, vilka skiljer sig åt genom sin ställning i det historiskt bestämda systemet för samhällelig produktion. genom sitt förhållande till produktionsmedlen (till största delen förankrat och fixerat i lagarna), genom sin roll i arbetets samhälleliga organisation och följaktligen genom det sätt, på vilket de erhåller den andel av den samhälleliga rikedom, över vilken de förfogar, samt omfattningen av denna andel. Klasser är sådana grupper av människor, där den ena gruppen kan tillägna sig den andras arbete, tack vare deras olika ställning under en bestämd samhällelig hushållsform.” (Se Lenin, ”Det stora initiativet”, *Valda Verk*, band II, del 2, (Moskva, 1956) s. 228) Man kan här lägga märke till att Lenin påpekar att de olika sociala klassernas platser kan vara ”fixerade i lagarna”, men att det här bara rör sig om en möjlighet. Förekomsten av ett ”juridiskt förhållande” till produktionsmedlen ingår inte i själva definitionen av klasser.

¹⁷ Se den första formuleringen av denna i Marx” brev till Weydemeyer den 5 mars 1852, i Marx-Engels, *Brev i urval*, Gidlunds, 1972

¹⁸ Se Lenin, ”Ekonomi och politik under den proletära diktaturens epok”, *Valda Verk*, del II:2, (Moskva 1956) s. 293

”att fortsätta den och att slutföra den”.¹⁹

Således måste den socialistiska övergångsperioden med nödvändighet täcka en lång historisk period och kan inte ”fullbordas” på några få år.²⁰

Det är självklart att man, för att kunna förstå det sovjetiska samhällets omvandling och möjligheterna för att en borgerlig diktatur skall kunna återuppstå (utan en omvandling av de juridiska ägandeformerna), måste överge föreställningen om att de utsugande klasserna försvunnit, bara på grund av att det finns en proletariatets diktatur (mot vilken klass skulle proletariatet annars utöva sin diktatur?) och för att statligt och kolchosägande dominerar. I stället måste man återgå till den leninistiska tankegången, enligt vilken proletariatets diktatur är ”klasskampens fortsättande under nya former”.

2. Företrädet för produktivkrafternas utveckling.

En andra tes, som kännetecknar den förenkling av marxismen som på trettioalet börjar tränga sig fram inom de europeiska sektionerna av den III:e Internationalen, gäller det företräde man ger åt produktivkrafterna och deras utveckling. Denna tes uppställer utvecklingen av produktivkrafterna som ”historiens motor.”

Under en viss tidsperiod kunde man, genom att anamma denna tes, tro sig ha en ”förklaring” till de motsättningar, som kännetecknade den sovjetiska samhällsformationen, en förklaring som ju inte längre kunde sökas i klasskampen, som antogs vara ”på väg att utplånas”, eller t.o.m. redan ha försvunnit, tillsammans med de antagonistiska klasserna.

I en mycket allmän form finner man tesen om produktivkrafterna som historiens motor i en Stalintext från september 1938, kallad ”Om den dialektiska och den historiska materialismen.”²¹

I denna text skriver han speciellt:

”Till en början förändras och utvecklas samhällets produktivkrafter och sedan – beroende av dessa förändringar och i överensstämmelse med dem – förändras människornas produktionsförhållanden ...”²²

När tesen formuleras på detta sätt förnekar den inte klasskampens betydelse – för så vitt det finns ett samhälle, där antagonistiska klasser står emot varandra – men den ger den en andra-plansroll: klasskampen ingriper i huvudsak för att bryta ner de produktionsförhållanden som skulle hindra produktivkrafternas utveckling och ger på så sätt upphov till nya produktionsförhållanden, som bättre stämmer överens med vad produktivkrafternas utveckling kräver.

Stalin medger dock, i den ovan citerade texten, att nya produktionsförhållanden kan uppstå

¹⁹ Lenin *Valda Verk*, del II:2 s. 403 f

²⁰ Det tryck som den borgerliga ideologin utövar på marxismen (och som visar sig i kampen mellan den borgerliga och den proletära vägen inom själva marxismen), har vid mer än ett tillfälle gett en tendens till att reducera produktionsförhållandena till enbart juridiska förhållanden. Så var fallet i Sovjetryssland under inbördeskriget, då man hyste den illusionen att den ökade nationaliseringen samt förbudet mot privathandel (som ersattes med utskrivnings- och fördelningsåtgärder som inte gick via marknaden) skulle vara detsamma som ”inrättandet” av kommunistiska förhållanden. Härifrån kommer den felaktiga benämningen ”krigskommunism”, som man tog till för att beteckna denna period. Som Lenin också insåg, ledde de illusioner som då tog form till ”ett allvarligare nederlag än något av de som Koltjak, Denikin eller Pilsudski utsatte oss för ...” (Lenin, *OEuvres choisies*, band 33, s. 57).

²¹ Se J. Stalin, ”Om den dialektiska och den historiska materialismen”, op. cit. s. 95-127.

²² Ibid. s. 115

oberoende av en revolutionär process, när han skriver, att: ... uppkomsten av nya produktivkrafter och dem motsvarande produktionsförhållanden inte försiggår skilt från det gamla systemet, inte sedan det gamla systemet försvunnit, utan i det gamla systemets sköte...²³

Visserligen kan man finna texter av Marx som tycks föreslå ett liknande sätt att se på problemen, men hela Marx' verk visar tydligt att det för honom är klasskampen som är historiens motor och att det, så länge som klasserna finns kvar, är genom klassammansstötningar som de sociala förhållandena förändras: hans verk framhåller också att socialistiska sociala förhållanden inte kan uppkomma ur annat än en klasskamp. Likaså skulle Lenin aldrig kunnat formulera teorin om "den svagaste länken i den imperialistiska kedjan" (en teori som gör det möjligt för oss att förstå hur Ryssland kunde uppleva en proletär revolution), om han – som mensjevikererna – hade hållit sig kvar vid föreställningar, som framför allt "betonade produktivkrafternas utveckling (ty, enligt dessa föreställningar, var en "proletär revolution bara möjlig i de mest industrialiserade länderna).

Tesen om produktivkrafternas företräde förhindrar en rigorös användning av den historiska materialismens begrepp och leder till felaktiga politiska formuleringar, som t.ex. detta yttrande av Stalin i den tidigare citerade texten: "Således måste proletariatets parti för att ej begå fel i politiken, såväl vid utformningen av sitt program som också i sin praktiska verksamhet framför allt utgå från produktionsutvecklingens lagar, från den ekonomiska samhällsutvecklingens lagar."²⁴

Den uppfattning om produktivkrafterna som här fördes fram, gav visserligen upphov till en mängd svårigheter när man sökte sätta in den i helheten av den historiska materialismens teser. Men den måste förstås som ett nödvändigt bihang till tesen om att de utsugande och alltså även de utsugna klasserna försvunnit i Sovjetunionen.

Sammanhanget mellan dessa båda teser kommer t.ex. fram i Stalins försäkran om att "under det socialistiska systemet ... utgöres grundvalen för produktionsförhållandena av att samhället äger produktionsmedlen. Här finns inte längre vare sig utsugare eller utsugna ... Här står produktionsförhållandena i full överensstämmelse med produktivkrafternas tillstånd ..."²⁵

En svårighet som uppkom i samband med denna formulering (som etablerade en "perfekt överensstämmelse" mellan produktivkrafterna och produktionsförhållandena), var att den fick varje tänkbar motsättning mellan de två elementen i den ekonomiska basen att försvinna. Detta ledde till att Stalin 1951 delvis förändrade sin tidigare formulering, och förebrådde A. J. Notkin för att ha tagit alltför bokstavligt på hans formulering om "den perfekta överensstämmelsen", när denna egentligen bara betecknade det faktum att det socialistiska samhället "har möjlighet att i rätt tid bringa de efterblivna produktionsförhållandena i överensstämmelse med produktivkrafternas karaktär ... emedan inga bortdöende klasser som kan organisera

²³ Ibid, s. 123 Även om tesen om "uppkomsten" av socialistiska produktivkrafter (och dem motsvarande sociala förhållanden) inom själva det kapitalistiska produktionssättet står i motsättning till den historiska materialismens lära, anspelar denna tes inte desto mindre på det faktum att "Om vi å andra sidan i samhället sådant det är, inte kunde uppdaga de materiella produktionsbetingelserna och de dem motsvarande kommunikationsförhållandena för ett klasslöst samhälle, så vore alla försök att spränga samhället i luften lika meningslösa som en strid med väderkvarnar." (K. Marx *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*, Zenit/Rabén & Sjögren, Halmstad 1971, s. 47) Marx åsyftar här det faktum att kapitalismen bryter ner lokala begränsningar, utvecklar "universella" jämförelsevillkor och förhållanden. (Ibid. s. 47 f)

²⁴ Ibid. s. 115

²⁵ Ibid. s. 121

motstånd ingår i det.”²⁶

Dessa två teser om de utsugande och utsugna klassernas försvinnande i Sovjetunionen och om företrädet för produktivkrafternas utveckling, har såväl ideologiskt som politiskt *bidragit till att blockera all organiserad verksamhet från det sovjetiska proletariats sida för att omvandla landets produktionsförhållanden*, dvs för att bryta ner de former som tillägnelseprocessen tagit i Sovjetunionen och som utgör grunden för reproduktionen av existerande klassförhållanden. De har förhindrat en kamp för att i stället skapa en ny tillägnelseprocess, som skulle ta bort den sociala uppdelningen mellan ledande och utförande funktioner, mellan manuellt och intellektuellt arbete, mellan stad och landsbygd och mellan arbetare och bönder – alltså en kamp för att förstöra *den objektiva grundvalen för förekomsten av klasser*. Å ena sidan ansågs nämligen dessa ha försvunnit. Å andra sidan såg man en perfekt överensstämmelse mellan produktivkrafterna och produktionsförhållandena där all eventuell motsättning dem emellan snart skulle försvinna, tack var det ”socialistiska samhällets” verksamhet.

Mot denna bakgrund blev det sovjetiska proletariats viktigaste uppgift att öka produktionen så mycket som möjligt. Eftersom de byggde upp ”socialismens materiella grundvalar” försäkrades de om att motsvarande produktionsförhållanden och överbyggnad också skulle komma att utvecklas. Ur detta uppkom den tidens slagord: ”tekniken bestämmer allt” och ”hinna ifatt och gå förbi de mest utvecklade kapitalistiska länderna.”

Det är lätt att förstå hur det kinesiska kommunistpartiet kunde förklara apropå dessa teser i skriften om *Chrusjtjovs falska kommunism och dess historiska lärdomar för världen*, att ”Stalin hade avlägsnat sig från den marxist-leninistiska dialektiken genom sin tolkning av klasskampens lagar i det socialistiska samhället.”²⁷

Sanningen att säga var denna tolkning av klasskampens lagar inte bara Stalins. Här, som i så många andra frågor (som t.ex. vad gäller uppfattningen om förhållandet mellan kamp och enhet inom partiet), uttryckte Stalin bara på ett systematiskt sätt de ledande partiskiktens åsikter. Trots det yttre skenet, fungerade han i huvudsak som ett kugghjul, som överförde och koncentrerade olika tendenser, som i sin tur reflekterade pågående omvandlingar i sovjet-samhället och inom bolsjevikpartiet. Denna hans roll berodde på att partiet själv *i allt mindre utsträckning förmådde gå mot strömmen*, dvs revolutionera praktiken och teorin. Inte heller går Stalin, när han i vissa fall struntar i centralkommitténs och politbyråns farhågor och förbehåll, ”emot strömmen” i detta ords egentliga betydelse.²⁸ Han drar bara de *yttersta konsekvenserna* av de uppfattningar som dominerar i partiets ledande skikt. Det är denna hans *vilja att gå så långt som det var möjligt*, som ytligt sett tycks placera Stalin ”ovanför” partiet och som fick det att verka som om vissa uppfattningar var ”hans”, som, med ett fåtal undantag²⁹, inte var specifika för honom. Men, på grund av det stöd han gav dem, fick dessa

²⁶ Se Stalin, *Socialismens ekonomiska problem i SSRU*, (Moskva, 1952) s. 50

²⁷ *Om Chrusjtjovs falska kommunism och dess historiska lärdomar för världen*, (Peking, 1964)

²⁸ Att ”gå mot strömmen” innebär för en medlem av ett revolutionärt parti, och oberoende av vilken position han har, att han - när han hamnat i minoritetsställning - anstränger sig att övertyga dem som inte håller med honom om det riktiga i sin åsikt. Däremot är det knappast att gå mot strömmen att ”driva igenom sina åsikter i praktiken” och på så sätt förändra maktförhållandena inom partiet, genom kompromisser som mörklägger åsiktsskillnader eller genom att utnyttja sin auktoritet till att trycka på vissa kamrater, till att förändra de styrande organens sammansättning, osv; detta är snarare att föra en kamp på organisationsnivån för att genomdriva sin åsikt (som för övrigt kan vara korrekt).

²⁹ De sällsynta fall då Stalin gick utanför den dominerande uppfattningen inom partiet, hade en enorm historisk betydelse (deras orsaker kommer vi att undersöka i nästa volym), men också i dessa fall utgjorde försök till att övertala de andra endast en mindre del av hans handlande.

uppfattningar en utomordentlig tyngd; något som just gällde frågan om hur man skulle tolka klasskampens lagar i det socialistiska samhället.

Faktum är att just denna ”tolkning” kom att dominera det ideologiska och politiska tänkandet i de europeiska sektionerna av den III:e Internationalen och bidrog på så sätt till att dölja förekomsten av klasser och klasskamp i Sovjetunionen, något som ledde till att man måste *söka ”någon annanstans”* än i klassmotsättningarna efter orsaken till Sovjetunionens allvarliga problem.

Detta ”någon annanstans” kom fram i tesen om produktivkrafternas företräde: det var för att dessa var ”otillräckligt utvecklade”, som SSRU mötte enorma svårigheter och som man alltså måste vidtaga en rad åtgärder, som tycktes mycket avlägsna det som i bolsjevikpartiets gamla program sågs vara i linje med uppbyggnaden av socialismen: ökad lönedifferentiering, utveckling av premiesystemet, allt större privilegier för tekniker, förstärkning av företagschefens personliga auktoritet, osv.

För en hel generation, som jag själv tillhör, tycktes de båda teser, som jag nämnt ovan, ha en slags ”självklarhet”, som fick oss att undvika en analys av verkliga motsättningar och problem: även när vi inte undvek dem, hänsköt vi ”lösningarna” till framtiden: de måste komma när produktivkrafterna utvecklats ytterligare.

För att kunna förstå det ”självklara” i dessa två teser (en ”självklarhet” som de för övrigt bevarat såväl inom den moderna revisionismen som inom det som man kallar ”trotskism”), måste man komma ihåg att vad de förde fram inte bara var Stalins personliga åsikt utan också den uppfattning som gällde inom *den mest revolutionära flygeln av den tidens marxistiska rörelse*.³⁰

Det kan här vara på sin plats att säga några ord om Trotskijs inställning till dessa två teser: trots att den i själva verket låg mycket nära Stalins, ledde den honom till helt andra slutsatser.

Precis som Stalin medger Trotskij, att det efter kollektiviseringen eller förstatligandet av produktionsmedlen inte längre finns några ”besuttna klasser”,³¹ därför att ”privategendomen” inte längre finns kvar. För att precisera sin ståndpunkt tillägger Trotskij, att det inte finns några ”besuttna klasser” i SSRU, därför att ”upprättandet av socialistiska egendomsförhållanden” förhindrar att ”byråkratin” kommer att förfoga över ”aktier” eller ”obligationer” som kan överföras till hans ”arvingar”.³² Likväl tillägger han, är ”i civiliserade samhällen egendomsförhållandena giltiga genom lagar”,³³ något som tycks räkna in produktionsförhållandena i överbyggnaden och inte se dem som något som motsvarar de förhållanden som skapas i den sociala produktions- och reproduktionsprocessen.

Man hittar också hos Trotskij, men i karikerad form, Stalins formulering om att proletariats program framför allt ”bör utgå från produktionsutvecklingens lagar”,³⁴ så t.ex. när han skriver: ”Marxismen utgår från den tekniska utvecklingen som den väsentliga språngbrädan

³⁰ Det fanns teoretiker som kallade sig marxister och även små organisationer, speciellt i Tyskland, som vid ett eller annat tillfälle uttryckte sin oenighet med de politiska slutsatser man kunde dra ur dessa teser eller med vissa av deras premisser. Dessa teoretiker och dessa rörelser (som tillhörde den tidens ”vänsterism”) förblev dock marginella, eftersom de, i de mest grundläggande frågorna, aldrig ställde sig på någon annan nivå än den, som de som de kritiserade, befann sig på; detta gemensamma område var ”ekonomismen”.

³¹ Se Trotskij, *Den förrådada revolutionen*, (Partisan; Halmstad, 1969), s. 20

³² Ibid. s. 179 f

³³ Ibid. s. 178

³⁴ Jfr not 24.

till framsteg och bygger det kommunistiska programmet på produktivkrafternas dynamik.³⁵

Dessa likheter gör skillnaderna i slutsatser mellan Stalin och Trotskij desto mer anmärkningsvärda.

För Stalin har nämligen socialismen förverkligats i sina väsentligaste aspekter efter den första femårsplanen. Trotskij kan inte acceptera denna slutsats, framför allt av två skäl: Å ena sidan kunde det, enligt honom, inte vara tal om ”socialism i bara ett land”; å andra sidan – vilket förtjänar att speciellt noteras – var ”arbetets uppnådda avkastning” (dvs arbetets produktivitet) alltför låg i Sovjetunionen för att man där skulle kunna tala om socialism.³⁶ Trotskij erkänner alltså, att det ”sociala innehållet” i en och samma juridiska form kan variera,³⁷ men denna ”variation” hänförs av honom inte till olika produktionsförhållanden (begreppet ”produktionsförhållanden” är praktiskt taget helt frånvarande i Trotskijs skrifter), utan till ”den uppnådda nivån för arbetets avkastning”, något som får honom att försäkra att ”roten i varje social organisationen är dess produktivkrafter”.³⁸

Slutligen, och med det sätt att se som vi här har, är det som karaktäriserar Trotskijs uppfattning att den omfattar tesen om produktivkraftsutvecklingens företräde ända in i dess yttersta konsekvenser, framför allt dessa två;

För det första gör referensen till produktivkrafternas nivå det möjligt för Trotskij att införa begreppet ”borgerliga fördelningsnormer”,³⁹ dvs de normer som skulle påtvingas av produktivkrafternas låga nivå i Sovjetunionen och som skulle kunna leda till ett återupprättande av privategendomen. Tanken på att det borgerliga herraväldet skulle kunna återuppstå inom statsegendomen, förkastas alltså implicit, men utan att några hållbara argument förs fram för att försvara detta förkastande.

För det andra, ger Trotskij produktivkraftsutvecklingen så långtgående funktioner, att den fullständig ersätter klasskampen, något som får honom att skriva: ”Regimers styrka och stabilitet bestäms i det långa loppet av den relativa arbetsproduktiviteten. En socialistisk ekonomi som är tekniskt överlägsnare kapitalismen, skulle faktiskt eller rättare automatiskt kunna känna sig säker i sin socialistiska utveckling ...”⁴⁰

Om jag har citerat så många Trotskij-påståenden vid sidan av Stalin-citaten, är detta för att påvisa att dessa två teser (om försvinnandet av antagonistiska klasser i Sovjetunionen och om produktivkraftsutvecklingens primat) – trots de skiljaktiga slutsatser som drogs ur dem – i mycket hög utsträckning utgjorde en slags ”gemensam nämnare” för den ”europiska marxismen” på trettioalet (och ända fram till helt nyligen). Detta tenderade att stå i vägen för en analys av samhällsomvandlingar i termer av klasskamp.

Jag kommer längre fram att söka visa på anledningarna till att dessa båda teser så länge spelat denna starka ideologiska och politiska roll. Innan jag går in på denna punkt, måste jag dock säga ytterligare några ord om en tredje tes som sammanhänger med de båda föregående.

3. Statens existens och de utsugande klassernas försvinnande.

En av svårigheterna med tesen om de utsugande klassernas försvinnande rör den sovjetiska

³⁵ Trotskij, a.a., s. 38

³⁶ Ibid. s. 39

³⁷ Ibid. s. 49-51

³⁸ Ibid. s. 51

³⁹ T.ex. ibid. s. 173

⁴⁰ Ibid. s. 40

statens existens, inte som en övergångsform som håller på att omvandlas till en icke-stat, till en "samfällighet" (enligt Engels formulering i ett brev till Bebel, som Lenin senare tog upp), utan till en stat som alltmer skiljer sig från massorna, som förses med en apparat som alltmer slår vakt om sina "hemligheter" och som fungerar på ett hierarkiskt sätt, med varje "trappsteg" underställt en "högre" nivå.

Från marxismens synvinkel skapade den sovjetiska statens yttre former och statsapparaten karaktär stora problem, ty, enligt den historiska materialismen kan *denna typ av stat bara byggas upp på en bas av antagonistiska klassförhållanden*. Stärkandet av en sådan statsapparat är ett tecken på att klassmotsättningarna fördjupats, under det att motsättningarnas försvinnande skulle åtföljas av ett utplånande av staten i dess egentliga betydelse (som förtryckarorganisation). I stället skulle komma organ för massornas självstyrelse.

Detta problem togs upp av Stalin i en rapport på SUKP(b)s 18:e partikongress.⁴¹ I denna rapport påminner Stalin om Engels formulering i *Anti-Dühring*:

"Så snart det inte längre finns någon samhällsklass att utsuga, så snart den av klassherraväldet och produktionsanarkien förorsakade kampen för tillvaron mellan enskilda och de därur uppstående konflikterna och excesserna upphört – ja, då finns det ingenting mer att undertrycka som kunde göra en särskild undertryckningsmakt, en stat, nödvändig."⁴²

För att komma ifrån problemet tvingas Stalin påstå, att "några allmänna grundsatser av marxismens lära om staten är otillräckligt utarbetade och bristfälliga",⁴³ och föreslår att man kan överbygga denna otillräcklighet genom att förklara förekomsten av en stat och en stor statsapparat, inte genom att hänvisa till *sociala förhållanden inne i Sovjetunionen* utan till en *yttre orsak*: den kapitalistiska inringningen. Ur detta kommer följande formulering:

"Undertryckningsfunktionen avlöstes av statens funktion att skydda den socialistiska egendomen mot tjuvar och förskingrare av folkets ägodelar. Funktionen att med militärmakt skydda landet mot angrepp utifrån har bibehållits i full omfattning och således har också Röda armén och Röda flottan bibehållits, liksom också strafforganen och underrättelseväsendet, vilka är nödvändiga för att infånga och bestraffa spioner, mördare och skadegörare som de utländska spionorganen skickar till vårt land."⁴⁴

Bortsett från de teoretiska svårigheterna som uppstår om man accepterar nödvändigheten att ha en stor specialistkår inriktad på inre förtryck för att möta ett yttre hot, när i stället ett organiserande av massorna skulle kunna spåra de fientliga element som skickats ut av de utländska underrättelsetjänsterna till detta land, där i princip, inte en enda klass var beredd att ge dem sitt stöd. Bortsett från detta stöter denna tes om nödvändigheten av att upprätthålla en statsapparat på en mer konkret svårighet (som dock inte framstod helt klart förrän man fått vetskap om repressionens fulla omfattning – en blygsam term för arresteringarna, fängslandet och förvisandet av åtskilliga miljoner människor): Hur skall man kunna förklara det nödvändiga i alla dessa tvångsåtgärder om det bara gällde att slå till mot "infiltrerade" element tillsammans med tjuvar och förskingrare av folkets egendom eller mot de människor, som på grund av "svaghet", "ärelystnad", eller "karaktärlöshet" lät sig "snärjas" i de borgerliga staternas "spionagenät".⁴⁵ Formulerad på detta sätt blir frågan mycket svår att besvara. Men sätter man

⁴¹ Se J. Stalin, *Sovjetunionen och de kapitalistiska länderna*. Verksamhetsberättelse på SUKP(bolsjevikerna) 18:e kongress om SUKP(b)s arbete, 10 mars 1939, (Arbetarkultur, Stockholm, 1939)

⁴² F. Engels, *Anti-Dühring*, (Arbetarkultur; Stockholm, 1970), s. 387

⁴³ Ibid. s. 64

⁴⁴ Ibid. s. 70 f.

⁴⁵ Ibid. s. 63

dessa fakta i relation, inte bara till utländska underrättelsetjänsters aktivitet och till sovjet-medborgarnas karaktärslöshet”, utan till *en såväl blind som förbittrad klasskamp*, kan man lättare begripa förtryckets omfång och former och även de motsättningar som det uppvisade.

Även Trotskij hade accepterat tesen om klassförtryckets försvinnande och stod alltså inför samma problem som Stalin när det gällde att förklara existensen av en statsapparat. De ”lösning” som han föreslår är helt och hållet av ekonomisk natur. Han tar upp den tidigare citerade Engels-texten, ur vilken han isolerar ”kampen för tillvaron mellan enskilda”: det är för att denna ännu inte försvunnit i SSRU som staten finns kvar, och som den också måste finnas kvar ”i Amerika, med den mest avancerade kapitalismen som bakgrund”.⁴⁶ Man kan tillägga en märklig detalj: enligt Trotskij ”borde sovjeterna/ dvs just de massornas organ för självstyrelse, som är statens negation-CB/ försvinna!!! i den utsträckning som den sociala organisationen blivit socialistisk”.⁴⁷

Hur otillfredsställande denna tes än var, som påstod sig kunna förklara förekomsten av Sovjetstaten med hänvisning till ett yttre hot och till sovjetmedborgarnas ”karaktärslöshet”, gav ett accepterande av de första två teserna den ändå en nästan ofrånkomlig karaktär.

Den tillbakablick som vi just gjort, hjälper oss utan tvekan att förstå hur omöjligt det var för dem som accepterade de nämnda teserna att göra en marxistisk analys av sovjetsamhället (detta gällde – åtminstone i Europa – till helt nyligen den stora majoriteten av dem som erkände att oktoberrevolutionen hade inlett en ny epok i mänsklighetens historia). *Det utmärkande* för en marxistisk analys är nämligen att man inte *ser bort ifrån klassförhållanden och från klasskampens effekter*, utan inser att dessa förhållanden och denna kamp är av avgörande betydelse, och måste förbli så tills man byggt upp ett samhälle utan klasser, dvs det kommunistiska samhället.

Denna påminnelse räcker ändå inte som ett svar på frågan: *varför har den ”ekonomiska” problematiken (där de ovan nämnda påståendena ingår) så länge spelat – och fortsätter att spela – denna ideologiska roll?*

1. Produktivkraftsproblematikens dominans.

För att besvara denna fråga, måste man komma ihåg att produktivkraftsproblematiken – en av aspekterna av den ”ekonomiska” problematiken – historiskt sett varit olösligt förbunden, inte bara med den europeiska arbetarrörelsen från åren 1880-1914, utan också, i en omvandlad form, med den ryska revolutionens historia, speciellt från slutet av 20-talet och under det första försöket någonsin att bygga upp socialismen. Den prestige, som detta försök åtnjöt inför den stora majoriteten av dem, som med all rätt, i kapitalismen såg det ”fulländade” systemet för människans exploatering av människan – ett system som redan producerat två världskrig och oräkneliga krig av mindre omfattning – denna prestige måste naturligtvis även återfalla på den teoretiska problematik, med vilken försöket var förbundet.

Men detta är bara ett halvt svar. Man måste också fråga sig, varför det, historiskt sett, uppstod en sådan förbindelse mellan det första försöket att bygga socialismen och de teser som bildar kärnan i den problematik som vi här diskuterar.

Jag skall här bara söka ge några delsvår till denna andra aspekt av frågan: dessa delelement kommer sedan att utvecklas närmare längre fram i boken och i dess följande delar, i den mån

⁴⁶ Trotskij, a.a. s. 43

⁴⁷ Ibid s. 51

så krävs för analysen av den sovjetiska samhällsformationens omvandling.

A) Kampen mot "ekonomismen" avstannar inom bolsjevikpartiet.

Ett första delsvår anknyter till bolsjevikpartiets egen ideologi. Trots de djupgående omvandlingar som denna ideologi hade genomgått som en följd av partiets revolutionära handlande och genom den ideologiska kamp som Lenin fört mot "ekonomismen", hade denna i själva verket långt ifrån gjort sig kvitt alla sina "ekonomistiska" inslag, när kampen mot "ekonomismen" i samband med Lenins död upphörde att känneteckna den ideologiska kampen inom partiet.

Man kan här påminna om att Lenin använde termen "ekonomism" för att kritiskt beteckna en syn på "marxismen", som sökte reducera denna till en simpel "ekonomisk teori", från vilken man sedan kunde tolka helheten av sociala förändringar.

En sådan syn kan ta sig olika former; när den inte utvecklats på ett systematiskt sätt, spelar den bara en relativt sekundär roll och man talar då bara om en "tendens till ekonomism".

Genom att "ekonomismen" ser produktivkraftsutvecklingen som historiens motor, blir en av dess viktigaste konsekvenser att den politiska klasskampen framstår som en direkt och omedelbar produkt av ekonomiska motsättningar. Dessa senare antas alltså av sig själva kunna "alstra" de sociala omvandlingarna och den revolutionära kampens "rätta ögonblick". Arbetarklassen skulle alltså spontant drivas fram mot revolutionen (och skapandet av ett revolutionärt parti blir alltså inte nödvändigt). Denna problematik innebär också ett förnekande av att exploaterade och förtryckta klasser utanför proletariatet skulle kunna kämpa för socialismen.⁴⁸

På en annan analysnivå utmärkes "ekonomismen" av att den strävar efter att likställa produktivkrafter och materiella produktionsmedel, och på så sätt förneka att det är producenterna själva som utgör den viktigaste produktivkraften: helt följdriktigt blir det ackumuleringen av nya produktionsmedel och tekniska kunskaper som ekonomismen ger en särskilt viktig roll i bygandet av socialismen och inte arbetarnas initiativ.

"Ekonomismen" kan framträda i olika och t.o.m. varandra motsägande former. Beroende på klasskampens läge kan den framstå som "högeravvikande" eller "vänsteristisk" (i verkligheten är den alltid "högeravvikande-vänsteristisk"). Inom bolsjevikpartiet påverkade "ekonomismen" vissa av oppositionens ställningstaganden 1918 och 1920-25, däribland fackföreningsoppositionens åsikter, vars högerkaraktär var speciellt märkbar.⁴⁹

Bland "ekonomismens" "högeravvikande-vänsteristiska" effekter inom bolsjevikpartiet, måste vi också nämna Bucharins, Trotskijs och Preobrazjenskij's ställningstagande under "krigs-

⁴⁸ Man bör lägga märke till att termen "ekonomism" här inte används för att beteckna en av de speciella former, som denna uppfattning antagit (t.ex. den mot vilken Lenin kämpade vid seklets början), utan för att ange summan av de former den kan anta.

⁴⁹ Fackföreningsoppositionen krävde autonomi för de fackliga organisationerna (dessa ansågs försvara arbetarklassens grundläggande intressen) gentemot bolsjevikpartiet. En sådan autonomi kan leda till att arbetarklassens ekonomiska krav sätts i första rummet och härigenom ställa arbetarklassen i motsättning till andra klasser vilkas stöd är nödvändigt för att den proletära revolutionen skall gå framåt. Detta kan bli till förfång för proletariatets ledande roll, en roll som innebär att proletariatet är berett att offra vissa av sina omedelbara intressen för revolutionens. Tendensen att ge företräde åt de omedelbara kraven - eller t.o.m. kategoriella eller sektoriella intressen - finns latent i syndikalistiska uppfattningar och i idéer om "självstyre". Denna tendens fanns just i det program som huvuddelen av vänsteroppositionen inom bolsjevikpartiet förde fram 1921-28.

kommunismen”, som inbegrep en ”direkt övergång till kommunismen”, genom en generaliserad användning av statliga tvångsåtgärder (arbetets militarisering, en disciplin påtryckt ovanifrån, statlig utskrivning och fördelning av jordbruksprodukter), här definierad som ett uttryck av ”proletär självdisciplin”, men i själva verket en följd av en abstrakt identifiering mellan den sovjetiska staten och en ”arbetarstat”.

Denna form av ”ekonomism” framställer den centraliserade styrningen av ekonomin som kommunismens ”innersta väsen”. Den kan ses som ”högeravvikande; därför att den *ställer arbetarna under olika tvångsapparaters dominans*. På så sätt tycks den stå i motsatsställning till en ”vänsterekonomism”, som åtminstone indirekt påstår att arbetarklassens enande och förening med andra arbetande klasser kan äga rum spontant på grund av att alla arbetares intressen sammanfaller. I verkligheten förnekar dock båda dessa föreställningar *den ideologiska och politiska klasskampens avgörande roll* och nödvändigheten av ett marxist-leninistiskt parti väglett av en korrekt politisk linje (för att leda kampen till framgång). Den första uppfattningen vill ersätta proletariatets politiska och ideologiska ledning med statligt tvång⁵⁰; den andra vill ersätta den med fackliga organisationers aktivitet.

Dessa två ”tolkningar av marxismen” ledde, som vi senare skall se, vid ”krigskommunismens” slut till att vissa bolsjevikiker förordade ett ”*förstatligande av fackföreningarna*” och andra ett ”*förfackligande av staten*” (”la syndicalisation de l’Etat”).

Att vi här dröjt så länge vid ”ekonomismen” beror inte enbart på att den spelade en växande roll inom de europeiska sektionerna av den III:e Internationalen, utan också för att den *ständigt och i nya former ställer nya problem för arbetarrörelsen*. Det vore illusoriskt att tro att marxismen och de marxistiska partierna ”fullständigt och definitivt” skulle kunna frigöra sig från den. I själva verket är detta den form som den borgerliga ideologin antar inom marxismen och denna ideologi har som jordmån de borgerliga sociala förhållanden, som bara kan försvinna tillsammans med klasserna själva.

Kampen mot ”ekonomismen” utgör alltså med nödvändighet en del av marxismens tillvaro: den är t.o.m. den ideologiska klasskampens viktigaste form inom marxismen. Marx och Lenin förde samma kamp i sina verk.

Genom Lenins verksamhet kunde bolsjevikpartiet bli av med de mest förenklade formerna av ”ekonomism”; tendenserna till ”ekonomism” förblev dock mycket starka inom partiet. Det är därför som Lenin så ofta hade stora svårigheter att göra sin uppfattning gällande. Detta förklarar också varför ”ekonomismen” så starkt kom att påverka såväl NEP’s utformning som den uppfattning om kollektivisering och industrialisering som fick överhand i Sovjetunionen. Denna uppfattning ger de facto en privilegierad roll åt ackumulationen och behandlar tekniken som något som står ”ovanför” klasserna.

Vad som nyss sagts gör det ännu inte möjligt att helt förstå de historiska förbindelserna mellan ”ekonomismen” och det första försöket att bygga socialismen. För att nå en mer fullständig förståelse av dessa sammanhang, måste vi göra ytterligare två påpekanden, som dels rör ”ekonomismens” *sociala grundvalar*, dels gäller det *uttryckliga återupptagandet* av en mängd ”ekonomistiska” teser i samband med att femårsplanerna sattes i verket.

B) ”*Ekonomismens*” *sociala grundvalar*.

⁵⁰ Detta fick bl.a. Preobrazjenskij att anse att när väl proletariatets diktatur ”etablerats” skulle partiet bli onödigt och dess roll kunna tas över av statsapparaten. Se P. Broue, *Le Parti bolchevique*, (Editons de Minuit; Paris, 1963), s. 129.

Utan att gå in på en debatt, som inte hör hemma här, måste vi på nytt påpeka, att ”ekonomismen” i sig själv är en produkt av klasskampen inom marxismen. Att glömma detta faktum vore att hemfalla åt idealism, att tro att ”idéerna” utvecklas av sig själva och har historiska effekter, oberoende av sociala motsättningar.

Man bör först påminna om att den ursprungliga formen av ekonomism uppstod i den II:a Internationalen, i det tyska socialdemokratiska partiet. I sin högerform, var den lierad med en mäktig politisk och facklig apparat inom partiet, som var integrerad i den tyska statsapparaten. Ledarna för denna mäktiga apparat hade den illusionen, att fortsatta organisatoriska framsteg och växande krav från deras sida skulle skapa förutsättningarna för kapitalismens störtande. De klängde sig desto starkare fast vid denna illusion som de härvid också förstärkte sina egna positioner inom den tyska arbetarrörelsen, samtidigt som de slapp de risker som följer med en mer revolutionär verksamhet. På detta sätt växte en borgerlig ideologi fram, om än prydd med vissa yttre formuleringar av ”marxistiskt” slag, och som utövade ett starkt inflytande på hela den tyska arbetarrörelsen, något som också berodde, på att den politiska och fackliga apparatens verksamhet och den tyska imperialismens maktställning kunde ge vissa skikt av arbetarklassen en reell förbättring av deras levnadsvillkor. I Tsarryssland, där betingelserna för att det skulle utvecklas en legal arbetarrörelse inte alls fanns förhanden, fann mensjevikernas ”ekonomism” inte något eko hos den ryska arbetarklassen, med undantag – för vissa relativt privilegierade skikt, som t.ex. järnvägsarbetarna.

Inom själva bolsjevikpartiet var det de fackliga ledarna som vid flera tillfällen visade sig vara de viktigaste talesmännen för en ”högerekonomism”. Efter oktoberrevolutionen gynnades också uppkomsten av nya former av ”ekonomism” av framväxten av ett skikt administratörer, ekonomiska funktionärer, plan- och finansadministratörer inom partiet. Dessa nya former av ”ekonomism” tog sig, som vi senare skall se, ”höger”- eller ”vänster”-drag, beroende på klasskampens läge och på de speciella egenskaperna hos de arbetarskikt som skulle kunna tänkas ge dem en social bas.

Den ”ekonomism” som utvecklades inom Sovjetunionens kommunistiska parti fann i sin tur ett gensvar hos de sektioner inom den Kommunistiska internationalen som uppstått i länder med en liknande utveckling av arbetarrörelsen som den som ägde rum i Tyskland före det första världskriget.

C) Det uttryckliga återupptagandet av ”ekonomistiska” teser vid utarbetandet av femårsplanerna.

Det tydliga återknytande till ”ekonomistiska” teser som systematiskt kommer fram i de ovan nämnda texterna av Stalin bör undersökas ur två synvinklar: dels som ett resultat av en djupgående utveckling inom det ryska samhället och av bolsjevikpartiet, dels i samband med den nya auktoritet som de får av att det är Stalin som uttrycker dem.

Den första aspekten är naturligtvis den avgörande. Det var de många förändringarna, som ägt rum i Sovjetryssland och inom bolsjevikpartiet, mellan oktober 1917 och början av 1929, som gjorde det möjligt för ett synsätt att träda fram – först ”underförstått” på praktikens område – som sätter likhetstecken mellan byggandet av socialismen och snabbast möjliga utveckling av produktivkrafterna⁵¹, först och främst inom industrin, vilka nackdelar detta än skulle få för alliansen mellan arbetarklassen och bönderna.

⁵¹ Denna identifiering har ofta blandats samman med den tes som Lenin förde fram, vid vissa klart definierade tillfällen (t.ex. vid slutet av ”krigskommunismen”), att uppgiften att snabbt återupprätta jordbruks- och industriproduktionen samt utbytet mellan stad och landsbygd i vissa ögonblick skulle anses ha högsta prioritet.

Faktum är, att de ”ekonomistiska” teserna, i den form som segrade vid slutet av tjugotalet, aldrig ifrågasattes på något avgörande sätt av de olika ”oppositionella” strömningarna. Det som de ifrågasatte var bara enstaka eller vissa delar av konkreta politiska eller administrativa åtgärder, som fastställdes på grundvalen av en allmän inriktning som de dock inte bestred. Även Bucharins invändningar mot en, som han såg det, alltför hastig industrialiseringsprocess, avsåg att fästa uppmärksamheten på de långsiktiga, negativa ekonomiska effekterna av ett, i hans ögon, överdrivet ambitiöst försök; hans huvudargument var bara ett påpekande om att om man gjorde det första försöket mer begränsat skulle det sedan *vara möjligt att snabbare uppnå den typ av industrialisering som femårsplanerna avsåg*. Han tvekade inte om att denna industrialiseringsmodell motsvarade den socialistiska uppbyggnadens krav (samtidigt som han bestred att den kollektiviseringsmodell, som genomfördes från år 1929, verkligen skulle tillåta en uppbyggnad av socialistiska förhållanden på landsbygden).

Om det är uppenbart, att de ”ekonomistiska” föreställningar som segrade i och med de första femårsplanernas genomförande, motsvarade djupgående tendenser inom bolsjevikpartiet, är det, som vi tidigare noterat, inte desto mindre sant, att det uttryckliga stöd som Stalin gav dessa teser, på grund av den starka auktoritet som hans ingripanden åtnjöt, gav dem en enastående tyngd. Här kommer vi till en aspekt av vad man kan kalla ”Stalin-frågan”.

När man tar upp denna fråga (som egentligen inte kan studeras riktigt ordentligt förrän i detta verks andra del i samband med analysen av perioden 1924-53), måste man först och främst komma ihåg, att Lenins och Stalins åsikter om den ideologiska kampen innanför partiet skiljde sig mycket åt.

Som en generell regel kan sägas att Lenin alltid ställde denna kamp i första linjen. Han tvekade aldrig att gå ”mot strömmen” och hamnade mer än en gång i minoritetsställning inom centralkommittén, också när det gällde *viktiga frågor*. Detta visar för övrigt på något, som vi längre fram kommer att sysselsätta oss mycket med, nämligen att det vore felaktigt att framställa bolsjevikpartiet som ett ”leninistiskt” parti. Stalin såg sin ledande roll på ett annat sätt: vad gällde de viktigaste problemen sökte han framför allt (och detta gäller framför allt för perioden före 1934), att uttrycka partiets djupaste tendenser, som han på så sätt var *talesman* för. I detta avseende är de polemiska attackerna mot Stalin som man tror har ”påtvingat” partiet uppfattningar, som var främmande för det, enbart på grund av sin ”personlighet” – helt utan grund. De påvisar snarare en helt annan sak, nämligen att Stalin med oböjlig hårdhet höll fast vid det praktiska verkställandet av de åtgärder som utgick från de föreställningar som var hans såväl som nästan hela partiets, inklusive de partimedlemmar som stod i opposition vad gällde den ena eller den andra konkreta åtgärden.

Dessutom förvandlades partiet ständigt. De viktigaste sociala krafterna inom partiet var inte desamma 1929 som 1917 och de har också förändrats 1934 och 1952: denna förändring hänger samman med förvandlingen av det sovjetiska samhället.

Men (och här kommer vi in på en andra punkt, som vi också kommer att återvända till senare) genom att Stalin gjorde sig till talesman för djupgående tendenser inom partiet, ger han en extra tyngd åt dessa tendenser; bidrar på ett avgörande sätt att förstärka dem. Detta gäller framför allt de ”ekonomistiska” uppfattningar som får överhanden från och med 1929.

Den extra tyngd som Stalin ger de teser som han stöder, härrör från hans *egen auktoritet*. Denna beror i första hand inte på det faktum att han var bolsjevikpartiets ledare – något som somliga älskar att föreställa sig – (ty man måste också *förklara* detta faktum, utan att, som så ofta är fallet, ta sin tillflykt till anekdoter om Stalins ”personlighet”, som – även om de är

sanna – just inte förklarar någonting). Denna auktoritet härrör i stället från det som nästan hela partiet från 1930-talets början såg som Stalins enastående och tvåfaldiga förtjänst: att inte ha övergivit tanken på att bygga socialismen i SSRU samt att ha skapat en politik som, så som partiet såg det, skulle kunna leda fram till detta resultat.

Medan de andra bolsjevikledarna efter Lenins död var redo att, antingen acceptera en fortsättning av NEP, vilket enbart skulle inneburit en utveckling mot privatkapitalismen, eller föreslå vissa industrialiseringsåtgärder, som de dock vägrade att sätta in i ett socialistiskt perspektiv, underströk Stalin – i det han tog upp en leninistisk tes⁵² – möjligheten av att börja bygga socialismen i SSRU utan att låta denna uppbyggnad bero på den proletära revolutionens seger i Europa eller i resten av världen.

Genom att inta denna position och senare linjera upp en politik som han såg som dess logiska konsekvens, ville Stalin ge nytt mod åt den sovjetiska arbetarklassen: han satte ett annat mål för bolsjevikpartiet än det som enbart bestod i att försöka hålla sig kvar vid makten i väntan på bättre tider. Han bidrog härigenom till att sätta igång en förändringsprocess av gigantiska mått, som skulle skapa de nödvändiga villkoren för ett försvar av Sovjetunionens oberoende och för en förvärring av sprickorna i det imperialistiska lägret, något som gjorde det möjligt för Sovjetunionen att på ett avgörande sätt bidra till hitlersystemets fall. Industrialiseringspolitiken höll lågan, från Oktober 1917 brinnande, höll uppe folkens tro på seger i kampen och hjälpte på så sätt, objektivt den kinesiska revolutionen till framgångar i Asien.

Genom att han slog fast möjligheten av att låta Sovjetunionen gå fram mot socialismen framstod Stalin – tvärtemot vad Trotskij påstod – som Lenins efterföljare; många Lenin-texter, speciellt från hans sista tid, framhävde denna möjlighet. Där finns en av källorna till Stalins auktoritet, som alltså hänger samman med de teser han förde fram. Men Stalins oerhörda auktoritet, speciellt efter andra världskriget, berodde inte enbart på de teser som han försvarade, utan på det *sovjetiska folkets* ansträngningar, mod och försakelser. Det är tack vare detta folks arbete och hjältemod som den ryska industrin sattes på fötter och som Hitlers arméer. besegrades. Likväl var det Stalin som ledde dessa ansträngningar och denna kamp, genom att ställa upp riktiga mål för dem.

Erfarenheten har visserligen visat, att vad gällde den exakta vägen till det uppsatta målet och de konkreta åtgärder som borde tas för att nå det, så begick Stalin allvarliga misstag, men dessa misstags exakta karaktär var då inte omedelbart märkbara.⁵³ Vad mer är, i den situation

⁵² Stalins bejakande av den leninistiska tesen om möjligheten av att bygga socialismen i SSRU har utan tvekan bidragit till att han, såväl inom som utom partiet, fick en prestige som ingen annan ledande partimedlem lyckades uppnå (detta för övrigt också av andra orsaker, som inte alltid hängde samman med försvaret av proletariatets intressen, något som visas av det ”stöd”, som den nationalistiska fraktionen av den ryska bourgeoisien (representerad av *Smenovekhovtsy*) gav åt Stalins politik.) Stalins position framkommer tydligast i den artikel som han publicerade i *Pravda* den 20 december 1924 under titeln ”Oktober och kamrat Trotskijs teori om den permanenta revolutionen”. *Leninismens grundfrågor*, del I, (Arbetarkultur; Stockholm, 1935), s. 106 f. och som bröt med mycket mer avvaktande position som han försvarat bara några månader tidigare, speciellt i *Pravda* den 30 april 1924.

⁵³ Det är här fråga om de misstag som Stalin begick vid slutet av 20-talet och under 30-talet. Man kan idag se att dessa misstag hänger ihop ed ett visst antal allmänna, politiska och teoretiska ställningstaganden, som gjorde att Stalin satte sig emot Lenin i fråga om vissa grundläggande frågor, som t.ex. den Ryska sovjetrepublikens förhållande till de icke-ryska folken. Det faktum att Stalin vidhöll sina ställningstaganden inför Lenins kritik, måste också sättas i relation till Stalins plats inom bolsjevikpartiet. P. gr. av sin funktion som generalsekreterare kände Stalin ett tryck från såväl partiapparat som statsapparat. Han tenderade därför att godkänna de åtgärder som var mest omedelbart effektiva, även om den teoretiska analysen skulle visa att denna omedelbara ”effektivitet” kunde innebära allvarliga risker inför framtiden (så som kunde ha hänt om Lenin inte hade fått sin

som Sovjetunionen och bolsjevikpartiet befann sig vid slutet av 1920-talet, var de misstag som begicks utan tvekan historiskt sett omöjliga att undvika.

Själva det faktum att dessa felaktigheter begicks och medförde allvarliga politiska konsekvenser, speciellt då ett blint förtryck, inte bara mot socialismens fiender, utan också mot folkets stora massa och mot genuina revolutionärer, samtidigt som de verkliga fienderna slapp undan, innebar ett åskådningsexempel för världsproletariatet. *Härigenom fick vi slutligen belyst att vissa former av angrepp på kapitalismen var en illusion* och egentligen bara förstärkte bourgeoisiens makt inom de politiska och ekonomiska apparaterna. De lärdomar som Lenin dragit från den motsvarande men begränsade erfarenheten av ”krigskommunism” bekräftades alltså på detta sätt.

Likväl innebar på den tiden det faktum att Sovjetunionen på några få år genomfört en enastående, och genomgripande omvandling, som lett fram till avskaffandet av privatkapitalism och av olika former av förkapitalistisk produktion, att alla de teser som stöddes av bolsjevikpartiet och formulerades av Stalin fick en auktoritet utan motstycke. Detta underströk ytterligare den ”självklarhet” som dessa teser åtnjöt hos den revolutionära rörelsens stora majoritet, inte bara i Sovjetunionen utan också i Europa och annorstädes.

D) ”Ekonomismen” i arbetarrörelsen och i den kommunistiska rörelsen i Europa.

Här ingriper ett nytt element, som gör det möjligt för oss att förklara den roll som den ”ekonomistiska” synen på byggandet av socialismen hade även utanför Sovjetunionen. Detta element är det följande: den ”ekonomism” som Lenin kämpade mot inom bolsjevik partiet, var oändligt mycket mer påtaglig och levande i de europeiska sektionerna av den III:e Internationalen än i dess ryska avdelning. I Europa och mer exakt i Västeuropa och då speciellt i Tyskland och Frankrike, hade ”ekonomismen” bakom sig en lång historia, som till stora delar sammanföll med de europeiska socialdemokratiska partiernas historia, och då framför allt från det ögonblick den europeiska kapitalismen gick in i sitt imperialistiska stadium. Eftersom ”ekonomismen” inte bekämpades i lika hög grad i Europa som i Ryssland, förstår man lätt att den europeiska arbetarrörelsen var helt beredd att ta emot SUKP's ”ekonomistiska” teser som ”självklarheter”.

Idag har det ”ekonomistiska” sättet att se på uppbyggandet av socialismen kraftigt skakats om (åtminstone i den form som den haft sedan slutet av 1920-talet), av åtminstone två skäl:

Det första har sitt ursprung utanför SSRU, i den kinesiska revolutionen. Vad som sker i Kina vittnar i själva verket om att ”produktivkrafternas låga utvecklingsnivå” inte måste utgöra ett hinder för en socialistisk omvandling av de sociala förhållandena och inte heller ”med nödvändighet” måste innebära en övergångsperiod med former av primitiv ackumulation, med ökade sociala klyftor osv.

Det kinesiska exemplet visar att det inte är nödvändigt (utan snarare farligt), att ”först” vilja göra färdig det socialistiska samhällets materiella bas och först *därefter* förvandla de sociala förhållandena, för att då söka få dem i linje med de mer avancerade produktivkrafterna. Exemplet visar, att den socialistiska omvandlingen av överbyggnaden måste ske samtidigt med utvecklingen av produktivkrafterna och att *denna omvandling avgör om den ekonomiska utvecklingen får en verkligt socialistisk karaktär*. Exemplet visar också att om förändringarna sker på detta sätt så kräver inte industrialiseringsprocessen, som i Sovjetunionen, att man tar ut en tribut från bondeklassen, den kräver inte en skatteuppbäring som innebär ett allvarligt

---

vilja igenom om bibehållandet av ett statligt monopol på utrikeshandeln).

hot mot alliansen mellan arbetare och bönder.

Den andra orsaken till att det "ekonomistiska" sättet att se på den socialistiska uppbyggnaden nu kraftigt skakats om, är att de "fakta" som dessa "ekonomistiska" teser förde fram som "bevis" nu inte längre finns kvar.

Så länge som Sovjetunionen var ekonomiskt svagt, med bara en medelmåttigt utvecklad industri, kunde de aspekter av de ekonomiska och politiska förhållandena i landet som tycktes stå i motsättning till vad Marx, Engels och Lenin sagt om socialismen, av "ekonomismen" tillskrivas landets ekonomiska svaghet. De "ekonomistiska" tankegångarna gav ett hopp om att från det ögonblick Sovjetunionen inte längre var svagt, skulle inskränkningarna i massornas yttrandefrihet försvinna, inkomstskillnaderna krympa samman, mångfalden av privilegier för en minoritet av tjänstemän och tekniker utplånas och repressionens utbredning till stora befolkningsskikt avstanna. De "negativa" dragen i Sovjetsamhället kunde sålunda framstå som det "pris" som man måste betala för att kunna skapa socialismens materiella bas, som "övergångs" fenomen som skulle försvinna av sig själva när man nått målet eller närmade sig det. Dessa "fakta" tycktes alltså "rättfärdiggöra" den "ekonomistiska" problematiken och göra det "onödigt" med en analys av den sovjetiska verkligheten i termer av klasskamp, en analys som annars lätt skulle kunna avslöja att det uppstått en statsbourgeoisie, som intagit ledande poster och byggt upp de apparater som var nödvändiga för dess dominans.⁵⁴

Idag är situationen helt annorlunda. Sovjetunionen har fortfarande stora ekonomiska svårigheter⁵⁵ – som det gäller att förklara – men är också sedan länge världens andra industrimakt, den främsta i Europa; på många vetenskapliga och tekniska områden står landet i världsklass. Dessutom omges det av europeiska stater som är nära förbundna med Sovjetunionen och vars ekonomiska potential är långt ifrån obetydlig. Ändå har de fenomen, som "ekonomismen" trodde sig kunna förklara med hänvisning till SSRU's "efterblivna tillstånd" och som alltså borde ha en "övergångs"karaktär långt ifrån försvunnit, de finns kvar och fortsätter att utvecklas. Privilegier som igår bara började komma fram och som sågs som "påtvingade" av tillfälliga omständigheter, av ackumulationens krav, har idag blivit en officiell del av det sociala system inom vilket man tror sig kunna "skapa kommunismens materiella bas".

För SUKP kommer det inte på frågan att röra vid detta system, i stället vill man förstärka det. Det är inte fråga om att tillåta de sovjetiska arbetarna att kollektivt kontrollera hur produktionsmedlen används, hur den löpande produktionen utnyttjas, hur SUKP och dess med-

⁵⁴ Begreppet "statsbourgeoisie" (eller statsbyråkratisk bourgeoisie) kan här inte närmare utvecklas. Låt oss bara nämna att det betecknar sociala reproduktionsagenter, som inte är omedelbara producenter och som - på grund av det existerande systemet av sociala förhållanden och av de dominerande sociala handlingsmönstren - de facto "förfogar över de produktionsmedel och produkter som formellt tillhör staten. Den ekonomiska basen för denna bourgeoisie bildas ur formerna för reproduktionsprocessens delning och enhet (se Ch. Bettelheim, *Kulturrevolution och industriell organisering i Kina*), dess verkliga plats i denna process beror på klasskampen som möjliggör (eller förhindrar) för statsbourgeoisien och dess representanter att besätta vissa positioner i statsapparaten och eventuellt också att omvandla statens klasskaraktär. Statsbourgeoisien representanter är inte nödvändigtvis medvetet deras agenter: de blir detta därför att de intellektuellt inte kan övervinna de begränsningar som denna klass inte kan övervinna i verkliga livet", "de dras teoretiskt till samma problem och samma lösningar som denna klass" medlemmar praktiskt dras till, p.gr. av sina materiella intressen och sin sociala situation." Detta är i själva verket, som Marx noterade, ". . . förhållandet mellan en klass" politiska och litterära representanter och den klass de representerar", Karl Marx, *Louis Bonapartes 18:e Brumaire* (Stockholm, 1971), s. 74

⁵⁵ Dessa svårigheter illustreras av den jakt som de sovjetiska ledarna satt igång för att få kapital, tekniskt bistånd och livsmedel från USA, Japan, Västtyskland, osv. Den "samarbets"politik med västimperialisterna som prisas av de ryska ledarna, är en annan form av samma jakt. Vi återvänder till dess punkter när vi behandlar sovjetrevisionismen i tredje bandet av detta verk.

lemmar agerar. Företagen styrs av direktörer som bara har befälsrelationer till "sina" arbetare och som enbart är ansvariga inför sina överordnade. Jordbruken styrs på praktiskt taget samma sätt. Generellt sett har de direkta producenterna ingen yttranderätt, eller snarare, de får denna yttranderätt bara när man rituellt ber dem godkänna de beslut eller de "förslag" som utarbetats utanför dem, i statens eller partiets "högre rymder".

De regler som gäller för förvaltningen av de sovjetiska företagen⁵⁶ hämtas i allt större utsträckning från de avancerade kapitalistiska länderna, och en mängd sovjetiska "managers" utbildas nu i olika "business schools" i USA och Japan. Det som skulle ge upphov till allt mer socialistiska sociala förhållanden har i stället lett till förhållanden som i det väsentligaste är kapitalistiska, så att det, i skydd av ekonomiska planer, är den kapitalistiska ackumulationens lagar, dvs profitens lagar, som bestämmer hur produktionsmedlen skall användas.

Producenterna förblir lönearbetare som arbetar för att förränta produktionsmedlen. Dessa fungerar som ett kollektivt kapital, som förvaltas av en statsbourgeoisie. Denna bourgeoisie bildar (som varje kapitalistklass) "*kapitalets funktionärskår*", Marx' uttryck för att beteckna kapitalistklassen. Det makthavande partiet ställer inte upp något annat mål för de sovjetiska arbetarna än en obegränsad fortsättning på dessa sociala förhållanden. Det är i praktiken ett parti för "kapitalets funktionärer". Det agerar som sådant på både det nationella och det internationella planet.

För den som ser klart på situationen har alltså erfarenheten förnekat hoppet om att den proletära revolutionens landvinningar i Sovjetunionen skulle befästas (och än mer, utvidgas). Idag måste vi försöka förstå varför detta hopp har försvunnit för att kunna begripa vad som blivit av Sovjetunionen och hur, genom vilka omvandlingar. Detta är mina två syften med detta verk, som jag sett som nödvändiga av flera orsaker.

II. Nödvändigheten av att bestämma de sociala förhållanden som idag dominerar i Sovjetunionen och betingelserna för deras uppkomst.

Den första orsaken är att det fortfarande finns en stor mängd människor som inte vill se verkligheten som den är. De fortsätter med att sätta likhetstecken mellan Sovjetunionen och socialism. Denna syn blir till en stor börda för arbetarklassens kamp, speciellt då i de industrialiserade länderna: för egentligen tycker inte dessa länders arbetare att de sovjetiska arbetarnas lott verkar särskilt avundsvärd. Detta gäller också de mest militanta och de som är mest övertygade om nödvändigheten av att övervinna kapitalismen; det finns således en rädsla för att det, som – med Sovjetunionen som exempel – erbjuds som ett alternativ till kapitalismen, i själva verket inte alls är något alternativ. Följaktligen försöker ledarna för de västerländska kommunistpartiet som fortfarande ser Sovjetunionen som "socialismens fädernesland", att försäkra arbetarna i sina respektive länder om att den "socialism", som de vill skapa, trots allt kommer att vara "annorlunda" än den, som enligt dem, finns i Sovjet-

⁵⁶ Förvaltningen av de ryska företagen vilar på två grundläggande principer: att det är direktören som leder företaget och som är ansvarig inför högre instanser, samt att det finns en "självständig driftsekonomi", som skall inrikta företaget så att det uppnår en vinst. När dessa två principer infördes 1918 och 1921 underströk Lenin att de innebar en provisorisk reträtt, som tvingats fram av den tidens speciella omständigheter och som skulle införa kapitalistiska förhållanden i den statliga sektorn. Då han talade om den "självständiga driftsekonomi", som statsföretagen fått, påpekade Lenin att denna till stor del skulle sätta företagen på "kapitalistiska kommersiella grundvalar" ("affärsmässig grundval" i den svenska upplagan, *Valda verk*, del II:2 s. 648). Sedan 1965 har företagens finansiella självständighet och strävan efter räntabilitet utvidgats betydligt.

unionen. Förklaringarna till ”varför” det finns en sådan skillnad och ”hur” denna gestaltar sig förblir begränsade (i bästa fall anknyter de till en lags pseudo-”folkpsykologi” av typ: fransännen är ju inte ryssar) och förknippas inte å något sätt med en politisk analys. De kan alltså inte övertyga några andra än de som gärna vill bli övertygade: för alla andra fungerar ekvationen Sovjetunionen – socialism om något bortstötande.⁵⁷

Det *andra* skälet till varför det är så viktigt att söka förstå varför Sovjetunionen blivit vad det är idag (och även till att söka finna denna förklaring utanför enbart den ”ryska” aspekten av den sovjetiska historien⁵⁸) är, att denna fråga hänger samman med vår förståelse av den ”officiella marxismen” i de marxistiska” partier som sätter likhetstecken mellan Sovjetunionen och socialism. Denna marxism” är och förblir tyngd av det ”ekonomistiska” arvet från den II:a Internationalen.

En av de viktigaste aspekterna av den ideologiska kampen för socialismen utgörs fortfarande av kampen mot ”ekonomismen” (till höger såväl som till ”vänster”). Men det är just genom att analysera varför Sovjetunionen blivit vad det är idag – en kapitalistisk stat av speciell typ – som man klart kan se den hjälp, som ”ekonomismen” gav de *borgerliga sociala krafter* som skapade denna utveckling, genom att den desorienterade de aktiva revolutionärerna och ideologiskt avväpnade de sovjetiska arbetarna.

Analysen av de omvandlingar som ägt rum Sovjetunionen och av den kamp genom vilka de kom till stånd, är således en i högsta grad aktuell analys. Vad som står på spel i denna kamp är just de föreställningar som fortfarande på ett massivt sätt dominerar inom arbetarrörelsen i de industrialiserade länderna (i en ”förvänd” form, dvs i olika ”vänsteristiska” former förekommer de också ofta i de revolutionära rörelserna i de icke-industrialiserade länderna). Att med Sovjetunionen som en avskräckande erfarenhet och på ett så konkret sätt som möjligt analysera de misstag som dessa föreställningar leder till, skulle alltså bli ett slags ”negativt åskådningsexempel” och hjälpa dem som kämpar för att socialismen skall avbörda sig dessa föreställningar.

Analysen av vad som hänt och händer i SSRU får en alldeles speciell betydelse för medlemmar och sympatisörer inom revisionistiska partier. Dessa är nämligen ideologiskt ”förlamade” av sin oförmåga att förstå Sovjet unionens tidigare, och alltså även dess nuvarande, utveckling. Ett uttryck för denna ”förlamning” är tillflykten till tomma fraser som ”personkulten” eller till en inställning, som markerar ett visst avstånd till Sovjetunionen, samtidigt som man mångfaldigar sina uttryck av trofasthet mot ”socialismens fädernesland”.

Sådana fraser och attityder är bevis på en ideologisk kris som är mer djupgående än vad som först verkar vara fallet och som kan vara en förberedelse till ett mer definitivt ifrågasättande av reformistiska och revisionistiska handlingsmönster. Funderingar i denna riktning måste bygga på en ansträngning att söka förstå Sovjetunionens förflutna och nutid. Annars döms man faktiskt till att fastna i tankemönster som fördunklar den verkliga historietvecklingen. De revisionistiska ledarna är helt tydligt rädda för sådana funderingar och deras rädsla leder på nytt till *de besvärjande formuleringar och anklagelser om antisovjetism* som varje försök

⁵⁷ De sovjetiska ledarna söker tydligt att förhindra all kritik mot den politik de för och mot landets realiteter, genom att förvandla ekvationen ovan och uttrycka den som: *antisovjetism* (läs: analys av den sovjetiska verkligheten eller av effekterna av Sovjetunionens utrikespolitik) = *anti-kommunism*.

⁵⁸ Dessa anmärkningar innebär inte att det sovjetiska samhället inte bär spår av det tsar-samhälle, ur vilket det uppstod. I den mån som det revolutionära arbetet inte fördjupades, *krossades inte heller många av de sociala förhållanden som utmärkte det gamla Ryssland*, ur detta faktum kommer de överraskande likheterna mellan Ryssland idag och ”det heliga Ryssland”.

till *kritiskt tänkande* över Sovjetunionens konkreta historia får ta emot. Dessa formuleringar har ingen annan funktion än den att söka förbjuda de revisionistiska partiernas medlemmar och sympatisörer att ställa sig grundläggande frågor, som skulle kunna leda arbetarklassens och massornas kamp till något annat än triaden: parlamentarisk reformism, facklig kamp, så kallat oberoende av alla politiska organisationer, spontanism.

Naturligtvis är analysen av den sovjetiska verkligheten, dess förflutna och dess nutid, bara ett av flera element som kan främja ett ideologiskt klargörande och alltså indirekt bidra till att arbetarklassen, och då framför allt den förstelnade "marxism" som idag dominerar i stora delar av världen, kan komma ur den onda cirkel, som den idag tyckts vara fången i. Men lyckligtvis finns det också fler element.

Ett av dessa består i att den kapitalistiska krisen alltmer förvärras, såväl på det ekonomiska planet (där den först tagit formen av en omfattande internationell monetär kris), som på det ideologiska (där den framför allt kännetecknas av att en viktig del av befolkningen i de industrialiserade länderna, framför allt unga arbetare, studenter och kvinnor vägrat acceptera de hittills existerande tvångsrelationer, som kapitalismen underkastar dem) och det politiska (med ett uppsving för den nationella och den revolutionära kampen i ett antal icke-industrialiserade länder).

Ännu ett element, som innebär en förnyelse av folkens kamp och denna kamps inriktning, består av de positiva lärdomar som – ställda i relation till det sovjetiska misslyckandet – kan dras ur den socialistiska uppbyggnaden i Kina. Erfarenheten visar här hur man genom massornas kamp och under ledning av ett äkta marxist-leninistiskt parti, kunde lösa de problem som uppstår i samband med den socialistiska omvandlingen av de sociala förhållandena. Marxism-leninismen har här återfunnit sin styrka och även *klargjort en serie problem som inte kunde lösas annat än i den sociala praktiken*. Härigenom är det som vi redan noterat, idag också möjligt att bättre kunna förstå de omvandlingar som ägt rum i Sovjetunionen.

Mer exakt kan man, genom att förkasta den "ekonomistiska" problematiken, förstå att det som Sovjetunionen idag blivit är ett resultat av en klasskamp, av en process som bolsjevikpartiet dåligt behärskat och som det t.o.m. behärskade allt sämre och sämre. Partiet kunde inte ena de folkliga krafterna och i varje ögonblick finns en riktig skiljelinje mellan de sociala krafter, som skulle kunna stödja den proletära revolutionen, de som oundgängligen skulle vara fientliga mot den och de som skulle kunna neutraliseras.

I den klasskamp, som ägt rum i Ryssland och i Sovjetunionen, har sålunda proletariatet fått utstå allvarliga nederlag, men proletariatets och bondeklassens kamp fortsätter och kommer med nödvändighet – med tidsmässiga förskjutningar och genom plötsliga omkastningar som det nu vore fruktlöst att spekulera över – att leda till att arbetarna i Sovjet-republikerna återtar makten och åter tar up bygandet av socialismen.

Januari 1974

Översättning: *Boel Berner*